

איחר (אם) דומי. והחצים גוזר אותו מליי המיסו (μῆτρον) שזכר רב"ם דהיינו חצי, - ולדעתי הוא סמס הרומי הנ"ל עם ס' נוספה ברה"ט, כמו מטרפה מן מרפת *τροπος* היווני, ומסמא מן סמא (*Samos*) הרומי, עיין משבר ערכים אלו. -

מוזן שתי סעודות, וכמה הוא שיעורו (של עירוב) מוזן ב' סעודות עירובין פ"ו מ"ח. ואנב אורחא קמ"ל דמוזן ב"ם היון ח"י גרוגרות, שם פ, א, וכן פסק הרמב"ם ה"ל עירובין פ"א ה"ט, ועיין תוספות עירובין שם ושי"ב, מה שהאריכו בזה וע"ע פרס. **מטראתא מטרתא**, שדר ל"י דהבא פריבא במטראתא ע"ז י"ב ופ"י רש"י דיאסקאות של עור כמין שקים גדולים. וכן הפוכי מטרתא למה לי כתובות ק"א פ"י מרצופין של עור. נראה שסובר שמטראתא או מטרתא פירושו שק (של עור) ואין טעם להשם ה"ל: והערך ע"י מטרתא כ"י פ"י מטרתא הן שלפין של שק... מחזיק י' סאין, והר"ק כ"י גם עליו שקשה להלמן, ולדעתי לא לחנם כ"י הערך שמחזיק י' סאין, רק שהוא טעם השם דלכן נקרא השק הלו מטרתא לפי שהוא מחזיק י' סאין. אלא שלא מצאנו מטרתא גדולה כ"כ נדאפילו הסורית והבבלית לא היתה רק ק"כ קססמין דהיינו ה' סאין ור"ב"ע כ"י פ"י בליו"ר מדה מחזיקת שני בתים ונראה שהיתה לפניו הגרסא בערוך ו' סאין דהן ב' בתים. ונראה כונתו אל המדה *metretes, μετρητής*, אבל היא לא היתה רק ע"ב קססמין דהיינו ג' סאין שהן בת אחת, (ועיין באקה דף 268 - 269, וע"י בת). והיתה 1998.95 צ"פ מעוקבים (ב. וצ"ק"ט) ולדעת אחרים (הרצ"פ בשם הלמש) 2033 צ"פ. -

מכרתא, ע"ע א"פיה.

מיל, נזכר הר"פ בת"י מ"ג. - ואיתא יומא פ"ו מ"ב, מירושלים ועד הצוק תשעים רי"ס, שבעה ומחצה לכף מיל, וע"ש ברש"י שהביא בשם הספרי שהוא אלפים אמה, וכן נראה בגמרא, שם סו, א שהוא החום שבת אי"ב הוא אלפים אמה, ע"ע תחום שבת קט"ו ועיין רמב"ם ה"ל תפלה פ"ד ה"ב, ב"י יוד"ע ס"י ס"ט, - והג"ר ראי"ם לפירות ז"ל בבניה לעתים לר"ס זק דף 4 רצה לומר שהמיל אלפים נכי ארבעים, ולפי האמור א"ל כן. ומצינו את המיל בתור מורד וכנביל את הזמן, כמו הא דארי"א פסחים סו, א כדי שילך אדם... מיל, וכמה הוא הזמן הל"ז - הנה איתה שם צג"ב איזה דרך רחוקה מן המודעים ולחזק... דר"ע אמר עולא... חמשה עשר מילין הוא, סבר לה כהא דארבב"ח ארי"א כמה מהלך אדם (בינוני) ביום (בינוני) דהקופת ניסן ותשרי שהימים והלילות שוין. רש"י עשרה פרסאות, מעלות השחר ועד הנץ החמה ה' מילין, משקיעת החמה ועד צאת הככבים ה' מילין, פשו להו תלתין

שקרא לפלגא דיומא, וחמיסר ספלגא דיומא לאורחא... מיתבי רי"א עבוי של רקיע אחד מעשרה ביום הדע כמה מהלך א"ב ביום עשרה פרסאות, ומעה"ש עד הנה"ח ארבעה מילין, משקיעת החמה ועד צה"כ ארבעה מילין (פשו להו ל"ב מילין מנהיח עד השקיעה, והיובתא דעולא דאמר ל"י מילין, רש"י)... היובתא דעולא תיובתא, לימא תהי תיובתא דר"י (דרכי"ח אמר משמ"י דמעלות השחר ועד הנהיח ה' מילין, וכן אחר השקיעה, ורי"א דהוי רק ד' מילין, ע"ש ברש"י) א"ל אנא ביממא הוא דאמרי, ורבנן הוא רקא מעו דקא חשבו דקדמא וחשוכא (שם צד, א וע"י בפ"י רש"י). ונחלקו הראשונים בנבולי היום וזמן מהלך העשרה פרסאות: ה"ה ד' ס"י מ' כ"י שהיום הוא מעה"ש עד צה"כ והוא בתקופת ניסן ותשרי י"ב שעות שוות או (120 x 60 x 720 מינוטין, ואחרי שהוא מהלך י' פרסאות או מ' מיל יהי' זמן מהלך מיל (120/40) = 18 מינוטין, דהיינו רביעית שעה וחלק עשרים מן השעה, וכ"ה לשון השו"ע או"ח ס"י תנ"ט סעי"ב וק"ע"י בתה"ד ס"י קכג, ש"כ בהגה שם ג"כ ושיעור מיל רביעית וחלק עשרים מן השעה, אלא שבמדינה לי שהגהות הספר לא בתה"ד יצאו, כאשר כתבתי מזה במקום אחר. וכן ק"כ כ"י ששיעור המיל חלק שלישי שעה פחות חלק שלשים מן השעה, והכל חד, וכ"כ התוס' פסחים י"א, ב ד"ה אחד שמעה"ש ועד הנץ (והה"ד מהשקיעה עד צה"כ) ה' מילין וזה עולה לשעה ומחצה, ומה המיל (90/2) = 18 מינוטין, אלא שדעת הגר"א שנו"א ריש ברכות וביאורו או"ח ס"י תנ"ט שטעוה נפל בדבריהם וצ"ל ד' במקום ה' ע"ש מה שהכריחו לזה קס"ד). והרמב"ם בפ"י המש' פסחים פ"ג מ"ד כ"י ששיעור מיל הוא שני חומשי שעה, 24 מינוטין, ואומר הרב מעיי"ט ברכות פ"א ס"י ו' אות ט', שיסבור ש"ב שעות היום נחשבו רק מהנץ עד השקיעה, ופוסק כעולא דפשו להו מהנץ עד השקיעה תלתין וכשנחלק יב"ש לתלתין מילין יעלה 24 מינוטין למיל, ועיין חק יעקב ס"י תנ"ט סק"י, שאחרי שהביא דעת התה"ד ודעת הרמב"ם, ודברי המעיי"ט (= מ"ט) הנ"ל כ"י דלא ירד לסוף דעת המעיי"ט, והאריך לבאר דברי הרמב"ם ואני בעניי לא ירדתי לסוף דעתו, כי כנ"ל אין בין דבריו לדברי המעיי"ט ולא כלום. ודעת הלבוש הוא ג"כ שהיום הוא מנה"ח עד שקעה"ש עיין לבוש או"ח ס"י רלג, אלא שסובר בר"י דמעה"ש עד הנהיח הוא ד' מילין, וכן משקעה"ח עד צה"כ ע"ש ס"י רסו. ומתי מתחיל ומסיים מהלך העשרה פרסאות לא נמצא בדבריו, והמעיי"ט הבין שדעתו דמהלך ה"פ הוא מעה"ש עד צה"כ, ולפ"ז פשו להו למהנהיח עד שקעה"ח

קט"ו ולדעת כל הפוסקים המיל הוא אלפים אמה. בנות ששה מטחים (ועיין נצה ישראל פסחים צג"ב) והיו שיעורו (2000 x 660 מ"מ ע"ע אמה) = 1120 מעטר ודעת הח' הרצ"פ והח"י ח"י"ב בכאמרו ספק חשכה (האסוף תר"ס) ששני מילין שונים נזכרו בתלמוד, האחד מיל האמור והשני בן 1478.7 מט"מ (מיל רומי) ע"ש דברים מחוכמים בזה. - קס"ד וע"ש שהוכיח תגהתו, גם סמא שכתבו שבת לג, א ד"ה תלתא דהוא ד' מילין ולא זכיתי להבין דברי קדשו, דהתם בדרבי יהודא מידי, וכדו"ה ודאי דלא הוא הזמן ההוא יותר מ' מילין, במכואר כסוגי' הפסחים שהבאתי בפנים, אבל לרינא אפשר שסברי כעולא שהזמן ההוא, הוא

שקיהח, שהוא להלכוש יב"ש, ל"ב מילין ויהי שיעור מיל $(\frac{720}{82}) = 22.6$ מינוטין ולכך תמה על מה שכי הלכוש כסי' רסו שמהלך ד"ם הוא שעה ורביעי פחות חוסש מרביעי (= 72 מינוט) שעולים למיל רק 18 מינוטין, ועל מה שכי' בס"י הנ"ס שהמיל הוא רביעית שעה וחלק כ"י משעה דהיינו ג"כ רק 18 מינוטין. ואנכי זה הרבה שנים אמרתי, דאולי יסבור הלבוש שמהלך הי"פ לר"י הוא ג"כ מהנה"ח עד שקיה"ח ושפיר הוה מהלך מיל רק 18 מינוטין, כמו להתה"ר, והארכתי לבאר את הסוגי' לשטתו, ומה מאד שמחתי למצוא או"ר בשנו"א ובביאורי הגר"א במקומות הנזכרים שמשש כן פ"י דברי ר"י אליב"י פיהמ"ש להר"ם ריש ברכות שכנ"ה שמעה"ש עד נה"ח הוא שעה וחומש שעה ומוקרוב בא לר"י סמור"י הג"י ראי"א ז"ל מחארקאוו, ספר חידושי הר"ה וראיתי בשיעור ביה"ש שלו סי' יא, שגם הוא פ"י דברי הרמב"ם והלבוש כן, ע"כ אקצר בזה ויקחנו הקורא מהה"ס קס"ה. והרא"ם כ' ביראים סי' קב והובא בקצרה בהגמ"ר שבת פכ"ט דהיום הוא מעה"ש עד צה"כ כלשנא דקרא נחמ"י ד-טו ואנחנו עושים במלאכה ... מעלות השחר עד צה"כ וכמבואר במגלה כ"ב רק סובר דצה"כ דקרא היינו שקיה"ח דתלמודן קס"ו וכי משקיהח עד צה"כ דר"י הוה ה' מילין כדעולא, נמצא מעה"ש עד שקיה"ח ל"ה מילין, עש"ל. והנה לא פ"י לנו הרב יב"ש דיומא אימתי הוה, וא"י הנאון הב"ח בשו"ת שלו סי' קכו סבר שחושב היב"ש מעה"ש עד צה"כ (ועולה 18 מינוט למיל) ולכן הקשה עליו ק"ל: קשה לו על הרא"ם שנראה שהיא, תשובה נצחה, דהרי בפמשה"ט וכו' מבואר דמשעה שביעית וכו' ועד שקיה"ח וכו' הוה מ"ו מילין שהוא ד"ש ומחצה ונמצא מעה"ש עד שקיה"ח הוה עשר שעות ומחצה ואח"כ הוה לילה, וא"כ קשה זמן המיד של בין הערבים הוה עד יא"ש חסר רביעי הוא קרוב לרביעית שעה בלילה כמ"ש - ולכן דחה דעת הרא"ם מהלכת. ולענ"ד הא לא קשה שאחרי שחושב את היום מעה"ש עד השקיעה, אפשר ומסתבר שיחשוב גם הי"ב מעה"ש עד השקיעה. ונעיינן בהון עשיר פ"ג דפסחים, ובחידושי

הר"ה שגם הם חושבים את היום והיב"ש מעה"ש עד השקיעה, אלא שלב"ה"ע מהלך י"פ הוא מעה"ש עד צה"כ, וחושב את הזמן שבין השקיעה לצה"כ שעה וחומש, נמצא מהלך מיל $(\frac{720}{40}) = 19.8$ מינוטין, ולהר"ה מהלך י"פ הוא מהנץ עד השקיעה, וחושב את הזמן שבין עה"ש ונה"ח שעה וחלק עשירי מן השעה (בקיורוב, ובדיוק $\frac{5}{11}$ 65 מינוטין) ולמיל רביעית שעה וחלק ארבעים מן השעה (בקיורוב, ובדיוק $\frac{4}{11}$ 16 מינוטין) ולהרא"ם שמהלך י"פ הוא מעה"ש עד צה"כ ומשקיה"ח עד צה"כ ה' מיל, ונשתהיר מעה"ש עד השקיעה ל"ה מיל יהי מהלך מיל, - לפי מה שאמרתי שחושב הזמן ההוא יב"ש - $(\frac{720}{85}) = 20 \frac{30}{85}$ מינוט קס"ו ויא"ש חסר רביעי כלין שעה ורביעי קורם שקיה"ח, וא"י מקום לקושיה אא"י זצ"ל עוד. אלא שלי קשה אחרת הא עולא שפוסק הרא"ם כוה"י אומר שמעה"ש עד הנץ ה' מילין ומהנץ עד פלגא דיומא מ"ו מילין ומפלגא דיומא עד השקיעה מ"ו מילין ואי הוה רק עד השקיעה יהי' פלגא קמא דיומא שיעור מהלך כ' מיל ופלגא בתרא דיומא מ"ו מילין, ולמה נקרא פלגא אם השיעורים אינם שווים? קס"ו) וסבור הייתי לאמר שדעת עולא דגם מפלגא דיומא עד שקיה"ח אפשר הי' לילך כ' מיל כי הומנים שווים, רק דדרך בני אדם לאכול ולנוח אחר חצות וזה נמשך כדי מהלך ה' מיל וכו"ו נחשב לדרך רחוקה, אף שאם לא יאכל ולא ינוח אפשר הי' לו לילך כ' מיל, דוה דומה למי שיכול לבוא בסוסים ופרדים פסחים צה"א ולא דברו חכמים אלא כהו"ן אבל אין רמז לזה בס' יראים, גם דברי רבא שאמר שעובי הרקיע א' מששה ביום, ודברי ר"י שאמר אחד מעשרה ליום, ודאי שא"א לפרש עד"ז, - ואולי יסבור הרא"ם דפלגא דיומא דעולא איננו פלגא דיומא האמיתי, אלא מה שבני אדם קורין כן, והוא הזמן האמצעי אשר בין הנץ להשקיעה, או בין עה"ש לצה"כ, אבל חצות יום האמיתי הוא לפני זה (לדעת עולא עם מהלך 2.5 מיל, ולדעת ר"י עם מהלך 2 מיל) ועיין במאמר מדדכי לר"ם כרמי סי' רל"ג שכי' בזה"ל: ודע שמה שאנו קורין חצי היום, איננו כמ"ש חצי

ה' מילין. ויש להאריך בזה ואין כאן מקומו. קס"ה) עתה נדפס שו"ת משנת דריא ובא"ח סי' ג ענף ג אות ח' הביא סי' הגר"א לדברי הרמב"ם כמספרו שנו"א וכתב הדבר נפלא בעיני מאד איך אפשר לאמר כן הלוא הרמב"ם פסק פ"ה מהל' קי"פ ה"ח כעולא? עש"ל. ואשתמטתי' דברי הגר"א כבואוריו הנ"ל שכי' בעצמו דבריו הרמב"ם בהל' ק"פ שהם כדבריו בפיהמ"ש לפ"ג דפסחים הם כעולא, ורק ריש ברכות כ' אליב"י דר"י. ועיני' כשרד"א שם, שתיכף אחרי דבריו הנזכרים כ' בעצמו דבריו הרמב"ם סותרים וא"י, דבריו ברכות משמע שסובר כר"י ובפסחים והל' ק"פ פוסק כעולא (ואלא שלקמן התם מצא תירוץ לזה). קס"ו) ולשטת זו שמצאתי דאית רבות, וע"ע יום, אלא לפי שמצאתי קצת מהן בהון עשיר, דרובם בחי' הרו"ה ע"כ השמטתים, וע"י בחי' הרו"ה שהאר"ך מאד בזה וכן במשד"א הגדפס שחרש, (וכפ"ה"ג לא ראה את החי' הרו"ה) - קס"ז) ואולי זהו דעת הסמ"ג מצות רי"ג הובא בחי' הרו"ה (ואין הסמ"ג לפני כעת) שבין השמשות הוא כשלוש שעה. - ודעת המהר"ל הובא באו"ח סי' תנ"ט, שהוא, שליש שעה ומעט יותר, והמג"א סבר דכונתו אל תרי חומשי שעה (24 מינוטין) והחי' כ' ששיעורו הוא שלוש שעה (כצ"ל), וכדפוס ווארשא אשר לפני משנת תרכ"ג איתא שעה והוא טעות דמוכח) וחלק כ"ד משעה, דהיינו 22.5 מינוטין, ולדעתי אל 22.5 ובפרט אל 24 מינוטין לא הו' קורא, "מעט" יותר. - קס"ח) וכחדש נדפס הס"י עם פ"י תועפת דאם וראיתי בס"י רעד אות רכ"ה שכי' לתרץ קושיה הב"ח ע"פ מה שכי' התו"ם והמג"א דלמד"א דחשיבנן ליום מהנץ עד השקיעה הוה שיעור מול ב' חומשי שעה, וזהו דעת קושיה הב"ח אות רכ"ג שכפ"ה"ג כן פרשו דבריו מחבר ספר הומנים, ומאמר הנשף, ועפ"ז לא תקשה גם קושיתי עוד. אך אני תמה איך לא הרגיש הרב בעל ת"ר שהתו"ם והמג"א לא כתבו כן רק למד"א דהיום הוא מהנץ (עד השקיעה), משא"כ הרא"ם שחושבו מעה"ש (עד השקיעה) ואולי דברו כוה בספר הומנים ומאמר הנשף ואין הספרים הללו ת"י לעיני' בהם. -

כמלא) לונמיו של אדם הוא ביצה קט והיינו $\frac{1}{2}$ רביעית, וכדהרד הקשה עליו וז"ל ותמוה טובה שהרי בשתי משערינן מלא לונמיו של כאויא, איכ מה שיעור שייך בזה? ע"כ דבריו צ"ע לדחוקי דמיירי בחולה שא"א לשער, עכ"ל. ולא אבין מה קשה לו על החנוך יותר מעל המיר והשויע וש"פ שנתנו ג"כ לו שיעור? - ואני רואה שהרב נגרר אחרי הגאון במנתח החנוך (ע' הערה קע) אבל במכ"ה לא עיין בזה היטב, כי הרב מנהיח הקשה על הא שפתם ולא זכר שהוא דוקא באדם בינוני, והיא באמת קושי חזק (ואני חושב שנשמט בטעות בדפים מלה, בינוני) אבל לקושיית הרב בדה"ד אין מקום, ובפרט שבעצמו כ' לפ"ז דהרב בחנוך שיער באדם, בינוני... -

מלא מענה. ע"ע מענה.

מלא מקדח. ומאור ... נעשה ... בידי אדם שיעורו כמלא מקדח גדול של לשכה שהוא כפונדיון האטלקי וכמלע הנייונית וכמלא נקב שבעול כלים פי"ז מי"ב, ע"ע סלע נירונית. כמה הוא חסרון ... והגלגלה בשי"א כמלא מקדח ובה"א כדי שינטל מן החי וימות באיזה מקדח אמרו בקטן של רופאים דר"מ וח"א כגדול של לשכה אהלוח פ"ב מ"ג. ומבואר חולין נב, ב וכ"כ הרב כאן שכדי שינטל מה"ח וימות הוא חסרון כמלע סתם שהוא קטן אפילו ממקדח של רופאים והוי ב"ה לקולא, ועיין בכורות לח"א ובתוי"ט כאן קע"א. ובבועז אות ט' כ' וא"ת הרי בלתי ספק הכלי הוא (המקדח של רופאים) דק ומחודד, וא"כ יהי מקולו ביי"ש ומחמימו ביה: ותירץ בתירוץ הב' בזה"ל: י"ל דמדקאמרי ביה כדי שינטל מן החי וימות מיבח דכד איהשל בי מדרשא לענין טריפות איתשל דהוי להו ב"ש לחימא, עכ"ל. והפלא דקושייתו היא קושיית התלמוד בכורות שם ותרצו דלעולם מקדח קטן (ואפילו של רופאים) גדל מסלע סתם (ועכ"ח דאף שראשו דק ומחודד עב ורחב הוא מלמעלה). ואמאי מקשה מדעת עצמו ומתרץ שלא כהתלמוד? - ובפ"ט שתירוצו דחוק כמו שסיים בעצמו, דע"כ רישא לענין מומאה איתשל כחולין נב, ב (כצ"ל - ובדפוס שם העמידו המ"מ הלז שלא במקומו).

מלא נקב שבעול. ע"ע מלא מקדח.

מלא פי גדי. המוציא ... עשבים כמלא פי גדי שבת פי"ז מ"ד, וע"ש דהיא כציר מסלא פי מלה, והתפיש פי"ב מי"ב כ' אמלא פי גדי שהוא כשיעור גרוגרת וזהו תיבא דלא נאמר זה בגמרא אלא אמלא פי מלה, ובדפוס חרש ראיתו שתקנו דקאי אמה דאיתא התם לפ"ז כדי לבשל ביצה קלה, וכבר שערתי

כן

חצי היום, דהא צריך למנות מעה"ש עד צה"כ, כמו שכי' הרמ"א וחצי היום לפי האמת הוא קרוב לחצי שעה קודם מה שאנו קורין חצות עכ"ל. אלא שעלם מסני לאיזה זמן קראו בני אדם במקומו חצות ולאיוה זמן קודא הרב חצות האמיתי? ולכאורה אדרבה אם נחשוב היום מעה"ש עד צה"כ או חצי היום האמיתי צ"ל מכוון עם חצי היום של בני אדם, דהרי אמרו פסחים צ"א שחצי שש וחצי שבע חמה בראש כל אדם, והזמן ההוא מסוים (ואולי חשבו במקומו את היום מהנין עד צה"כ, וחצות משעה שעברה חמה מראש כל אדם והזמן ההוא הוא באמת חצי שעה אחרי חצות היום האמיתי).

נבוא חשבון: להרזיה מהלך מיל הוא $\frac{16}{11}$ מינוט, - להתהיך, ולהלכוש כפי מה שפ"שתי דבריו, ולהר"ם ריש ברכות קפח) 18 מינוט, - לההין עש"י 19.8 מינוט, - להרא"ם $20 \frac{20}{35}$ מינוט, - להלכוש לפי הבנת המעו"ט ולשיעור זה הסכים הגר"א 22.5, - להרמב"ם הל' ק"פ ובפיה"ש פ"ג דפסחים 24 מינוט. -

מלא אנרופ. מלא אנרופ גדול. ע"ע אנרופ.

מלא הסימ. ע"ע סימ.

מלא העול השרוני. ע"ע הלם של פתח.

מלא לונמיו. המקדש אם מעם מלא לונמיו יצא עירובין ע"מ, והשתיה מלא לונמיו חייב יומא פ"ח מ"א. וכרב"ט פי' בל"י $\lambda\upsilon\gamma\mu\sigma\varsigma$ לחיכה (שליק) ויהי פי' מלא לונמיו מה שיכול אדם ללחוך לפיו בפעם אחת. ובגמרא יומא פ"א מחלק בין מלא לונמיו לבין כמלא לונמיו (עם כ' הרמיון) ופי' ר"ת היום ד"ה הג' כמ"ל, ומלא לונמיו (דהיינו פה מלא) טפי מרביעית קט) וכמלא לונמיו (דהיינו שימלקנו לצד אחד ויראה כמלא לונמיו) הוא פחות מרביעית, וכ' הר"ן ולא קאימנא שפיר בהאי, פתוח מרביעית" כמה היא בציר. והתוס' פסחים ק"א ד"ה אם טעם כ' "שנראה" שהוא רוב רביעית, ועיין רא"ש שם. והשויע או"ח סי' קצ סע' ג (וס"י רע"א סע' יג) הביא זאת להלכה, ועיין ב"י וס"ז שם שהביאו בשם האגור שהר"י כ' דבעינן (התם) ד' חומשי ביצה - אבל בס"י תר"י סע' ט' לענין שתי ביוה"כ, סתם שהוא פחות מרביעית, ולא ביאר שיעורו, ואולי משום שהה"י כ' רק, שנראה לכן לא הביא זאת אך לחומרא, משא"כ במקום האחרון שהוא להקל. אכן הדגמיר והוכיח גם בשע"ת כ' גם שם שהוא יותר מחצי רביעית וציון לסי' קצ ורע"א הג"ל, וזה צע"ק. ועיין ספר החנוך מצוה שיג שכי' "שיעורו" (רצ"ל שבתנו ומצאו) כי מלא (אצ"ל:

קט) היינו לפי מה שפי' הגר"א את דבריו בשנ"א ובביאוריו לאו"ח סי' תנ"ט. אבל יש מפרשים דבריו באופן אחר, עיי' תירושי הרזיה ומשרר"א ועוד. - (קט) כירוש' יומא פ"ח ה"ב איתא תני מיסג ביש מלא לונמיו (מלא שתי לונמיו) מרביעית, ע"כ והוא דלא כ"ח וצע"ק. (קע) ע' דרהר"ד שהביא דברי החנוך הללו (רק כתב זה בשם, מנחת החנוך) וכ' שלא ידע מג"ל שהוא כביצה ופ"ל כדרכו ולא העלה כלום עד שסיים וע"כ, נראה' לו דהחנוך שיער בא"ב ומצאו כן עכ"ל. ואין דהרב רק, נראה' אלא ודאי כלשון החנוך שכתב, שכבר שיערו' כאמור בפנים. וראיתי שגם במג"ח מכה על החנוך מג"ל הוא שיעור זה תיבא. - (קט"א) וברא"ש כ' אכדי שינטל מה"ח וימות בכבורות פ"א"ם מפרש כמלע של לשכה שהוא כפונדיון האטלקי וכמלע נירונית (כיה בדפוס וזילנא תרכה אשר לפני) ופי"ס המוכח איכא הכא. -

כן מדעתי אבל מסדר הציונים יו, יח, יט, כ, לא משמע הכי, ועוד דאב כבר כ"כ הרב ומה זה ציון הככב בדברי התפיש שמורה אצלו על דבר חדש.

מל"א רוחב פרסה. ע"ע פרסה.

מלחומא. כדי שיכיר בין איסר לפונדיון, ח"א כדי שיכיר בין מלחומא של מברוא למלחומא של

צפורי, ברכות נגב וכי רש"י שהוא משקל והערוך כי פירוש מטבע וכ"ד החצ"מ שהוא מל"י $\mu\lambda\iota\sigma\mu\alpha$ געפראנט ורצ"ל מטבע מטבעה נהמטביר מניה נומיזמא $\nu\omicron\mu\mu\iota\sigma\mu\alpha$ געלד, מינץ, ועכ"ל שהיו משונות מעט מטבעות של מברוא מטבעות של ציפורי. והח"ק כי ולולא פי רבינו היינו אומר כי מלחומא אולי ל"י $\mu\lambda\iota\sigma\mu\alpha\varsigma$ מאילענצאיגער סימן מדידה המיל. ולדעתי דחוק ורחוק לתלות הנאת האור בהכרת דבר שקבוע במקומו.

מנה. שם משקל, ובלי נזכרת רק פ"א במקרא יחוקאל מה-יב, ובל"ר או"פ מל"א י-ז, עזרא ב-סמ, נחמיה ז-עא עב. וכפי המבואר בכורות ה,א שתי מנים היו של חול בת כ"ה שקל קעב, ושל קדש בת נ' שקל קעג, ובימי יחוקאל הוסיפו על של קדש שותת מלבר והי' המנה של קדש ס' שקלים, כי כן נאמר ביחוקאל עשרים שקלים חמשה ועשרים שקלים עשרה

וחמשה שקל המנה יהי' לכם קעח ועי"ו ערך סלע ושקל שמתחלה היו השקלים בני כ' מעה, ואח"כ הוסיפו עליהם עוד ד' מעה, והיו בני כ"ד מעה, [ולפי"ו מנה של יחוקאל היתה אח"כ (20:24x60) ע"ב שקלים בני כ' מעה]. אכן י"ם, הוסי' בכורות שם, דרך פעם אחת בימי יחוקאל הוסיפו על השקלים ד' מעה לכל שקל, ועי"ו נתגדלה המנה של קדש מן ג' על ס' שקלים (כי 20:24x60 = 60), וכן משמע דעת הגאון בשו"ת זכרון לראשונים סי' עג. — אלא שלפי"ו צ"ע למה חשב יחוקאל מנה של חול כ"ה בני כ' מעה (עיין הערה קעב) הא כיון דאויספו על השקלים הוה מנה של חול (20:24x26) ל' שקלים בני כ' מעה — ואולי כד"ס הא (שבימי יחוקאל נתגדלו השקלים) ל"ל הא (שבתמשה ועשרים שקלים כונתו למנה של חול). ועיין בכורות שם, הוסי' ד"ה והשקל וד"ה עשרים שקלים.

והיוצא לנו מהאמור שמנים שונים היו: מתחלה היתה המנה של חול כ"ה שקלים שהם (24:20x26) $\frac{5}{6}$ 20 סלעים, והמנה של קדש כפול היו דהיינו נ' שקלים שהן $\frac{2}{3}$ 41 סלע. ולאחר שהוסיפו על המנה שותת בימי יחוקאל היתה המנה של קדש ס' שקלים שהם (24:20x60) 50 סלעים קעה) והמנה של חול, לכה"פ בימי חו"ל, ל' שקלים שהם כ"ה סלעים קע"ו. — ולמד"ס

קעב) ולדעת רש"י ביחוקאל והתוס' בכורות היתה מנה כזו בימי יחוקאל והא דאמר חמשה ועשרים שקלים היינו מנה של חול. ואפשר שכבר נזכרה במלכים, כי בענין האמור שם, שלשת מנים' כתוב בדה"ב ט-טו שלש מאות וזה ש"ס דהיינו דגרי. וזה נמצאת המנה ק' דיגרון, דהיינו כ"ה שקל. אלא שלמד"ס דיגרי זה ה"י משקלו כפול משל דיגרי כסף וק' דגרי זה ה"י משקלם כר' דיגרי כסף היו המנים הללו בנות של קדש בנות ד' שקל. ולמד"ס שלש מאות וזה ה"י משקלם כר' דיגרי כסף היו המנים הללו בנות של קדש בנות ד' שקל. ועיין לקמן ועי' רוסל דאפשר שיש כבר למנה זו בירושלמי. — קעג) מלשנא דתלמודא, בכורות שם, משמע שכבר הי' מנה כזו בימי משה, וכ"כ מדברי המורחי. וזה עלה להעיר על מה שבי' המהרש"א בכורות ג,א וכ"ה שקלים הוא מנה של תורה שהי' כפול (כ"ה בדפוס) ויילנא תרכ"ו ועוד בכמה דפוסים אשר ראיתי, ואינם כעת לפני) והוא ט"ס רמוכס. — קעד) ומלתא דתמיה חזינא לרש"י שבי' בע' מנה המנה יהי' לכב (יחוקאל מה) פי' ליטרא שמשקלו מאה זווים, ומה אמרו רבותינו מאתים כמו ואיך אפשר לאמר כן הא בקרא שם מפורש שהוא ס' שקל — ר' זוז? — ועי' בסה"ש לרי"א"ג שגם הוא כי מנה משקל ידוע כמו שאתה אומר ליטרא וקובצו שלש מנים (מלכ"א ר' זוז) וכבר פירש בו שהוא ליטרא ורבותו ז' רוצים באמרם מנה ק' זוז. אבל עליו לא קשה כי כ"כ דאפשר שהליטרא שלו היא ר' זוז (ע"ע ליטרא) או אמנה דמלכים שזכר קאי, וסובר שהוא מנה של חול (עיין הערה קעב) אבל רש"י שמוכר מנה של יחוקאל, וכתב שהוא ליטרא מאה זווים אי"א לישב אם לא שנאמר שנשמט בדפוס הקרא דמלכים, וכי גם הוא רק אמנה דהאי קרא קאי — ובעה"ש כי מיתוקאל ה"ל מוכה, כי המנה הי' ס' שקלים והיינו ר' זוז ומנה של קדש כפול הי' והוסיפו בימי יחוקאל שותת והיינו ר"מ זוז. והלשון מנומגם דמשמחת לשונו משמע שמנה של חול הי' ס' שקלים, ואם מנה של קדש כפול הי', הי' ק"כ שקלים מה שבאמת אינו, גם מה זה שבי' מתחלה הי' ר' זוז, ואח"כ ר"מ ז — ואם כי יש ליישב הלשון בדוחק, עכ"פ נתן לאינו יודע מקום לטעות בזה ולבלבל החשבון. — קעה) והיינו ר' דיגרון בני ו' מעה, ורש"י יותר המפורשים בכורות שם, שחשבו את המנה של חול מאה דיגרון ושל קדש מאתים ושל יחוקאל מאתים וארבעים עכ"ה שכוונתם לדיגרון קטנים בני ה' מעה, אחרי שהמנות טרם שהוסיפו עליהן שותת קא מפרשי כמבואר שם בסוגי' (ואם כי הוא דחוק שלא מצינו דיגרי כזה, עכ"פ הוא מוכרח (ועיין ריש ע' זוז, ואולי נקטו דיגרון לסימנא בעלמא). — ובשו"ת זכרון לראשונים סי' עג כי וקם לן דמנה כה מתקאלי האויו בשקל הקדש דהוה חמשה ז' מאה) מתקאלי ששרנג ... ויחוקאל קא יהיב פראטי' שתין ומשוי' ל"י מנה והאויו ר"מ (והמיל הגיה כ"ד) מתקאלי ששרנג שמי"ם ... שמנה של קדש כפול הי' משום דמנה דעלמא מתקאלי ששרנג והווי מבניו למיהי מנה של קדש ק"ק ששרנג מדקא משוי' ל"י קק"ם שמי"ם הוסיפו על המטבע שותת, עכ"ל. והברורים פתומים, וגם הגתת הקמ"ל לא ארע, ולי"ג שצ"ל: והאויו ופי' שקלים של יחוקאל) ר"מ [240] מתקאלי ששרנג דמנה דעלמא (של חול) ק' מתקאלי ששרנג — והוא כחשבון רש"י הנ"ל אלא שקשה לי איך יאמר שמנה ושל חול ק' מתקאלי ששרנג ומנה של יחוקאל ר"מ מתקאל ששרנג, הא מתקאל ששרנג הוא כמבואר בדברי הגאון שם, דיגרי בני ו' מעה משא"כ תקי' דיגרי של מנה של חול והר"מ של מנה דיוחוקאל ה"ל, שהם בני ה' מעה כמפורש התם בקרא וכמו שכתבתי לעיל. ועי' בכורות ג,א ועי' מנה האויסלתי. — קעו) ולפי מה שכתבתי בע' סלע שמשקלו לדעת הגאונים 0,6 אוינקוא תהי' מנה זו (26x0,6) 15 - אוינקוא. וביוסיפון להעברים פמ"ב כי המנה שנים רפ"ח וחצי הוא, אשר יעשה אוינקוא ששים הרוטלא. והנה מה שבי' שהמנה 2,5 רוסל כבר העיר הח"צ (בכפר על המטבעות) שהוא ע"ס היוסיפון להרומים קרמונית יד, א (ועיין באקה 62) אכן מה שבי"ם שהרופלא הוא 60 אוינקוא הוא דבר שאין לו שחר, כי לא שמענו מליטרא כזו, (ומה שבי' הח"צ בזה לא מסתבר). והנה כבר נתקשו רבים גם בשיעור הוסי' להרומי, שהשבט המנה 2,5 ליטרא, עי' באקה שם, ע"כ נראה שהיוסיפון להעברים סובר כי הליטראות של הוסי' להרומי הן קלות בנות ו' אוינקוא, ע"ע לוג, וכי טעית קמן נפל בדפוס צ"ל: אשר יעשה אוינקוא, ששה"ה הרוטלא. והנה המנה מ"ו אוינקוא מכוון לשיעור הגאונים ואם אך האוינקוא שלהם שוות, ע"ע אוינקוא. — אכן י"ם שכוונת היוסיפון להרומים להמנה של יחוקאל שהיתה ס' שקלים.

ולמדים שהוסיפו ב"פ מתחלה על המנה ואח"כ על המטבע, אפשר שהיתה אח"כ מנה בת ס' סלעים. הערה. בחרכות נמרוד מצאו קרוב לזמננו משקלות שונות, ומצאו כי ה' אצלם מנה בת 9600 גראן פארזי, גם מנה בת 19200 ג"פ דהיינו כפולה מהראשונה. [וחי'א מוחסים את הראשונה אל הבבלים ואת השני' אל האשורים, אך אפשר ששתיהן הן של ממלכה אחת, וכי גם אצלם, כמו אצל העברים, היו ב' משקלות שונות, והמנות הללו משתוות אל המנות העברים על שני פנים, דבכ"ע בארנו שהמעה להגאונים היא מ"ז ג"ש והוה השקל (20*16) ש"כ ג"ש, והסלע (24*16) = שפ"ד ג"ש. וזוה המנה בת נ' שקלים (50*320) = 16000 והבת כ"ה = 8000 ג"ש והמנה בת נ' סלעים (50*384) = 19200 והבת כ"ה = 9600. ומעתה אם נימא שהשעורה של הגאונים היא הגראן הפארזי תהיינה המנות בנות נ' סלעים וכ"ה סלעים מכוונות אל המנות הבבלים והאשורים. ואם נימא שהשעורה של הגאונים היא 1,2 גראן פארזי (וע"ע אוניקיא דרהם ושעורה) תהיינה המנות בנות נ' שקלים וכ"ה שקלים מכוונות להן, כי (1,2*16000) = 19200 וכן (1,2*8000) = 9600.

גם במו"ג נזכרה המנה הר"פ, בתור מנין כמו בתולה כתיבתה מאתים ואלמנה מנה, בתובות פ"א מ"ב וביינו מאה זון [וזה ל"א מאה זון צורי, דהיינו מנה של חול ולי"א מאה זון מדינה דהיינו 1/8 מנה של חול, עיין מו"ש יוד"ע סי' ע"ו - ורב"ם כ' על מלה מנה, בכלל, וז"ל ונאמר בל"י ורומי משקל מאה דרכמן ובהיות למטבע זון משקל דרכמא אמרו למאה זון מנה, - ואם יסבור שמנה דאלמנה הוא מנה מדינה עכ"ה שיסבור כהרמב"ם דגם זון מדינה ה' משקלו כזון צורי (=דרכמא), וע"ע איסר ועוד בכ"ע], ובהור משקל כמו הא דהנן פאה פ"ח מ"ה מנה דבלה (וכ"ה כתיבות פ"ה מ"ח) וכ' הרב שמנה משקל מאה דיגרון, שמשקל באו"א כמשקל דינר צורי, והיינו ג"ב מנה של חול, וכ"כ המ"ש או מנה דבלה פירושו ככאן משקל מנה אבל במ"א כנון ואלמנה מנה לשון מנין והוא מאה זון והכל אחד כי לא נקרא המשקל מנה אלא מפני מספר הידוע שבו - [אלא נלא אפשר מנה שסיים הרב: והמנה הוא ס' שקלים והשקל כ' גרה כדכתיב (עשרים גרה השקל): עשרים שקלים עשרים וחמשה שקלים עשרה וחמשה שקל המנה יהי' לבס מרד"ק ז"ל בשרש מנה, עכ"ל. דהרי זה עולה אל (4 2/3 * 41) עיין לעיל] = 166 2/3 זון ולא מאה - ועל הרד"ק לא קשה דהוא

אשר לחשבון 1/2 אוניקיא לשקל הוה (1/2 * 60) = 30 אוניקיות, שהם (30/12) = 2,5 ליטרא, מכון. קינו מרכיו הרד"ק שם משבע קצת שגם המנים דמל"א הן בנות ס' שקלים - ואני הוכחתי בהערה קעב, מדה"ק, שהן או בנות מאה או בנות מאתים ואי בנות ארבע מאות דינר? אלא שכבר כתבתי שם' שקלים דקרא הגיל הם ג"כ רק ר' דינר צורי, ואפשר, שהוב' הנזכר כדה"י היינו דינר והב אחרי שהוסיפו עליו שתות רצ"ל דינר בן ו' מעה וואולי מטעם זה תפס הכותב כדה"י לשון שלש מאות והב, ולא שלשת מנים כמו בבבלים מיזם שבמימי כבר נתגדלה המ.ח. ושפרו היר' דיגרון בני ו' מעה (6 = 200 - 1200) ס' שקלים בני כ' מעה (כי כן גם 20 * 60 = 1200) - קעח: אמרתי, "אולי כי אפשר שכונתו דנותן גרוגרות כמשקל קב מים, וכי המים קלים מהתאנים ע"ע לוג וליטרא, ובהד"ד כי שהוא כאמרם בוצה כח שוקל אדם בשר כנגד הכלי. ולענין קשה לפרש כן, דוכי יש משקל קצוב לכונד הכלי (הקב)? איברא שמלשון, כנגד"ה הקב שהעתיק הרב (ע"ש) משמע כפירושו. אבל בשמ"ק לא נמצאת המלה, כנגד"ה - ועיין הערה ס' -

אכן דעת כדה"ה, בש"א ור"א, כי מנה דבלה הוא ת' מאות זון (אף שלא טעא הוא דונמטה בשים מקים ועיין הערה קעב וע' ריטל) וכי כוונת ר"ם בר' לישרון לליטראות בנות ק' זון, דאל"כ למה יתנו מניגרות קב (שהוא ד' ליגין אי ד' מנה בנות ק' זון) ודבלה רק מנה? - ועכ"ח שמנה דהכא היא ד' מאות זון עש"ל, אבל מלבד שבעצמו הביא את השמ"ק דכתיבות שם שתיק דרבילה היתה נעשית בימיהם מתאנים טיבות ושמות יותר משאר התאנים שמהם יעשו הגרוגרות לפיכך פחתו שיעורן, הנה גם להחלפתו שהתאנים של דבלה וגרוגרת שוים לא קשה, כי מכואר בתלמודן מנחות נד, ב שיש נ"מ בין התאנים לגרוגרות במדה, ולפ"ו מה שכי רש"י שם במקום שנכנסים עשרים גרוגרות לא יכנסו רק עשרה תאנים, ומסתבר וכ"ש הוא דכן יש נ"מ במדה בין גרוגרת לדבלה לפי שהגרוגרות פרודות והדבלה דרוסה יחד, ואפשר שמקב גרוגרות לא הוה רק מנה (ק' זון) דבילה. "ואולי" והו גם כונת מאן דמתרץ התם בשמ"ק, "דמשקל" קב קאמר, דרצ"ל דמשקל קב גרוגרות לא הוה יותר ממנה, וכמו שבארתי קעח).

ומצינו בתלמוד מנה בת ארבעים סלע (160 זון) דבחולין קל"ז, ב איתא ובמה כל שהן, אמר רב מנה ופרס... ושמואל אמר ששים ונותן סלע אחת לכהן... כי אהא רב דימי אמר רה"ג רב אמר בששים... הרב אדרב

ואצלינו ע' לוג וליטרא) א"כ וראי דגם על הר"ש לא תקשה דאף הוא אפשר שחלק כן, והרב כ' ושנה שדברי הר"ש תמוהים מאד ומעמי' תמוה. ואני איני רואה כל המהון בזה.

ולוי יש קצת ראי' דסתם סלע שהוא סלע צורי הוא סלע גלילי. דהנה על הא דאמר ר' דוסא בר"פ רה"ג מנה ופרס (שהן ל"ו סלע וחצי) אמרו בתוספתא שהם שבעים וחמש סלעים, וכבר נדחקו בפירוש הרבדים הראשונים ז"ל, (עיין חידושי הרשב"א), וע"פ האמור י"ל שהסלעים של התוספתא הם סלעי צורי וגלילי, וכונת התוספתא דאע"פ שעפ"ר סתם מנה הוא צורי, גלילי, — מנה ופרס דר"ד הם דיהודא, דהוי ע"ה סלעי צורי (והגאונים שנדו מפירוש זה, אולי סברי כהרמב"ם, דסלע יהודא הוא סלע צורי).

ולהראב"ד עדיות פ"ג מ"ג (הובא ברשב"א שם),

מנה דר"ד היא מנה של קדש שכפולה היתה דהיינו ג' סלע ושפיר הוה מנה ופרס ע"ה סלעים כמו דאיתא בתוספתא. — ולדעת הכלבו ס' סח והמחזר ויטרי ס' ע"ו גם המנים שנוכרו בכריתות ו, ב לענין קטרת מנים של קדש הם שהי' בכל מנה ב' מנות של חול וכ"ה על נכון כמחזר ויטרי, (ובכל בו דפוס לעמברג אשר לפני איתא ג' מנים והוא מהר"פ) ואולי הא דאמר ר' מנא (כפאה וכתוביה) מנה ד' ריטלין, אי ליטרין, כונתו לריטל של גליל אשר היא לדעת רוב המ"פ חצי ליטרא צורי, והוי בד' ליטרין הללו ב' ליטרין צורי. והיא דסיבר דהמנה דפאה ודכתוביה הנ"ל מנה של קדש היא. ועיין בדה"ר שם, שגם הוא כ' שאליב"ד דרש"י המנות הללו של קדש הן, אך בפ"י דברי ר"ם לו דעה אחרת אשר אין דעתו נוטה אחריו. —

ומשקל הכשמים של שמן המשחה שהיא לדעת המפרשים והפוסקים בשקלים (עיין רש"י כריתות ה, א ורמב"ם כהמ"ק פ"א הל' ב') הר"י שמות ל—נג, כד מור.. חמש מאה מנין וקנטן כושם... מאתן וחמשיין מנין וקנה כושמא... מאתן וחמשיין מנין, וקציעהא... חמש מאה מנין, וזה הימא קצת הרי מפורש איתא התם בקרא, "בשקל" הקדש. ואם כי גם בירוש' שקלים רפ"ו איתא שהן... מנים, אבל הירוש' אפשר שמפרש "בשקל" כמו במשקל, אכן הת"י תרגם: "בשקל" הקדש בסלעי דקודשא. ועיין בת"י הב' שבמקום הראשון תקן חמש מאה דסלעין, [וכמדומה לי שמה שב' בת"י הא' במקום

קעמי] רצוני להוציא סלע שהוא כמשקל חצי סלע צורי, עיי' לקמן בפנים, ובהר"ר כ' הא וראי דהני סלעים דחולין צורי הן דאל"כ נימא הא דרב דאמר מנה ופרס צורי והא דשמואל דאמר סלע וששים, במדינה"ה דהוי שמינית שבצורי ולא תקשה מרב אדרב... (האפשר מל"ו? וחצי) סלעי צורי שיתן א' מששים שהוא יותר משני סלעי מדינה ודוק כי פשוט הוא וברור הוא עכ"ל. ועיש שב' זה כתי להקשות על הירוש' מה שהקשה, אבל כבר כתבתו הר"פ שדעת הרמב"ם והרב"ה מוסקים שבמשקל אין ניס בין סלע צורי לסלע מדינה ואולי כן דעת הר"ש. ולי הוי נראה להוכיח על דרך הרב, שעכ"ה, מנה ופרס" של רב גליליים הם, כדעת הר"ש (עיין לקמן בפנים) דאי נימא דיהודים הם דהוי ג' מנה גליליים (ע"ה סלעי גליל) נימא דסלע וששים של שמואל הם גל לים ושפיר יש בא' מששים משיעור רב (בע"ה סלעים) כתי גתניה (שהוא סלע גלילי) ועוד יותר, אלא שמ"מ, דמנה ופרס" דרב גליליים הם. אלא שלמי מה שמי' רש"י ד"ה בששים בשם ל"א דכונת רב דששים סלעים (יהוי איזה שיהיו, אך לא פחות ולא יותר מששים) חייבים כהר"ג, אין מקום לראיתי, וכזה נדחתה גם הוכחת הרב בדה"ר הנ"ל (אשר עלי' נוסדה תמיהתו על הירוש') אמילו נימא דמזכר הירוש' דכסף רבינה קל כ"צ — אחרי דיעקד קושית התלמוד היא כהשיעור, ששים" כאמור. —

אדרב קשיא... מאי מנה דקאמר מ' סלעים דהוה לו בששים. וכן הובא שם התוספתא ב"מ דכלים פ"ו, חמת חדשה אע"פ שמקבלת רמונים טהורה הפרה ונקרעה שיעורה.. כפקעיות של שהי אחת מארבע במנה בן ארבעים סלעים, הרי לפנינו מנה בת מ' סלעים. — ומהא דאמרו "סלעים" סתם ולא פרשו איזה משמע קצת דהיינו כמו ברוב המקומות סלעי צורי קעמי'. ומעתה למד"ס שסלע צורי משקלו חצי אונקיא ההי' המנה הללו כ' אונקיות או $1 \frac{2}{3}$ ליטרא בת י"ב אונקיות. ומנה כזו היתה גם אצל הרומים, כמו שהביא החצ"מ בשם הח"ג ע"ש —. ולמד"ס שהסלע הוא 0.6 אונקיא יהיו הם' סלעים $(0.6 \times 40) = 24$ כ"ד אונקיות, ואולי לזה כיון ר' מנא שאמר מנה ד' ריטלין, או ליטרין (ע' לעיל), דדעתו דהמנה דההם שעלה קאי, היא מנה בת כ"ד אונקיות, וכי הליטרא שלו היא בת ו' אונקיות (ע"ע לוג והערה קעו) שד' מהן הוי כ"ד אונקיות.

וכ' הר"ש כלים פ"ו מ"א שהם' סלעים הנ"ל הם סלעי גליל (ע"ש מעמי') אך לא ביאר שיעורן. ואי נימא כמו שכתבתי דהם סלעי צורי, עכ"ה שיסבור דסלע יהודא (שהוא פ"ש מכסף גלילי) הוא כפל סלע צורי (ע"ע זוי יהודא). ולפ"ו משקל הלוג (דגים או ציר) שנוכר בירוש' תרומות פ"ה ה"ר, שהוא ר' זוי יהודא יהי' שוה למשקל ת' זוי צורי, ומשקל הליטרא הנזכרת שם שמשקלה ק' זוי יהודא התי' שוה למשקל ר' זוי צורי. — ובהר"ר כ' דא"א לאמר כן, דא"כ למה אמרו פאה פ"ח ס"ה שיתן קב גרוגרות שהוא (לפ"ח האמור ת' זוי ללוג) מ"ו מאות זוי, ומתדבילה יתן רק מנה שהוא אפילו לר' מנא רק ד' ליטרין דהיינו ח' מאות זוי? — (עש"ל דף לב, ב כי זה כנראה כונתו).

ואנכי לא ארע מאי קשה לו לפי' הר"ש יותר סלפי' שאר המפרשים שזכרתי לעיל. הרי לפי פירושים שיעור קב גרוגרות הוא (עפ"ח הירוש' שהלוג הוא עכ"פ לא פחות מר' זוי) ח' מאות זוי, והוא ח' פעמים משיעור מנה דבילה שהוא (לפי פירושה) רק ק' זוי. וכ"ש שנוכל לפרש שנותן קב גרוגרות שהיא מ"ו מאות זוי, דהוה רק ב' פעמים משיעור דבילה מנה, שהוא לר' מנא ד' ליטראות דהיינו ח' מאות זוי. — ואם יאמר הרב דעל שאר המפרשים לא קשה לו, דהם יחלקו בין כובד הדגים או הציר לבין כובד שאר הרבדים, ובין לוג בירוש' דתרומות הנ"ל שחוא צפירי לבין הקב דפאה וכתוביה הנ"ל שהוא מדברי (עיין אצלו דף לא, ב

במקום האחרון חמש מאה מנין סילעין בסלעי קודשא. הוא הערובות תרי"א עם תרי"ב. וכי בתרי"א ה"י כתיב חמש מאות מנין והתרי"ב תקן סילעין. כי לפי הגרסא שלפננו הדברים מגומגמים והשאר לא תיקן גם הוא. ואם כי אפשר שהוא לשון מנין (ע"ע מנה צוריו והערה רפה) וחסר שם המשקל כמו דחסר בקרא, בכ"ז הוא דחוק. ואולי כונתו במנין הללו לסלעים. ואל תפליג דבר זה כי כבר מצינו לחה"ע שקראו להטמאטר (סלע) לישראל, ולדעת החה"רצ"פ נזכרת לישראל כוז גם בהלמודן (ע"ע), ומנה ולישראל נרדפות הן. [ולא עוד אלא שלפי מה שבי' החי בולגאטאוו בספרו Древнеев. монеты דף 160 בשם קאוועדאני, קיראים החי פאללוקס ופלאוומ $\mu\alpha\mu$ (מנה) גופא, למטבעת זהב השוה לסמאטר, וכי היוסיפון בעצמו קרמוניות בלג קורא אותו כן. — ואם כי יש להסתפק — כי אין הספרים נתיי — אולי כונתם למטבעת זהב השוה "בגדלה" לסמאטר, והוה "משקלה" בכ"י סמאטר (ב' סלעים), ובוה אתא שפיר טעם השם, אשר נעלם מהח" הנ"ל, כי זהב משקל ב' סלעים שוה במחרו כ"ה סלעים כסף דהיינו מנה, עכ"ז ע"י דינר. אבל נכב העתקה היונית האלכסנדרית העתיקה את האדרכמונים דעזרא ב- סמ $\mu\alpha\mu$ והרי לפי מה שכתבו חה"ם גם האדרכמון הפרסי היותר כבד לא היו רק 310-320 ג"פ, והיינו "כמשקל" השקל. — ומה שכתב הרמב"ם ריש שקלים שהרכיבן היו משקלו ב' סלעים, כבר כהכתי בהערה צח שכונתו לשויו, וקאי על דרכון הקל שהיו שסן. ואם נסכים לזה אפשר שגם המנים של ירוש' דשקלים הנ"ל הם סלעים, כי באמת ק"ק כי עשה כ"ב שמן המשחה של אלף וחמש מאות מנים. —

ולדעת רב"ם נמצא בה"י מנה שהוא רק מעה, כי כן הביא בע' סן בשם תי"א על עשרים גרה השקל (שמות ל-יג) עשרין מנין סלעא [בדפוס פעטרקוב אשר לפני, איתא מעין. אבל מדברי החכמים לוי"ק נראה שגם לפניהם היתה הגרסא כן]. ולדעת הח"ל היא טהר"פ. ואולי אין זה טעות כי מצינו דוגמתה אצל חה"ע שקורין להאבולי (מעה) — לישראל, ע"י באקה

מנה ולישראל נרדפות הן. ועיין הערה קמ. —
מנה איטלקי. ששים מנה באיטלקי שביעיה פ"א מ"ב. הר"ם כי שמנה האיטלקי היא מאה וזו בני צ"ו ג"ש קעש והוזהו הלז הוא וזו צורי והמנה — מנה צורי [וכן בספרו היד שו"י פ"ג הל"ב העתיק סתם ששים מנה, שכונתו בכ"מ להצוריתן ולא נתן מעם לשיעור זה. והר"ש כי דמשה"ה שיערו באיטלקי לפי שכך היו (המנה) בדרו של משה כדמשמע בפ"ק דקדושין יב,א גבי פרוטה א' מח' באיסר האיטלקי. ולכאורה משמע שסובר שדינר בן קצ"ב פרוטות דקדושין שם הוא הדינר שה"י בדרו של משה, ויהי הדינר אחר שהוסיפו עליו שהות $192 \times 192 = 280,4$ פרוטות, דבר שלא שמענו לשום מחבר וזולתו נורק "אפרוטה" א' מח' באיסר האיטלקי אמרו וכ"ה הנ"מ בדרו של משה — אבל הדינר בדרו של משה בן הי מעה, ודאי לא היו אלא $32 \times 8 = 160$ פרוטות לדעת כל הגאונים (ועי' ע' פרוטה מש"כ בזה), והמנה בדרו של משה לא היחה רק $83 \frac{2}{3}$ דינר בני ז' מעה ע"ע קעש"י. ויותר המה לכאורה דברי הרב שבי' גם הוא, מנה באיטלקי במנה של איטליא של יון, ולפי שהי' כך בימי משה משערים בה. וסיים והמנה מאה דינרין והדינר שש מעות, ומשקל כל מעה מ"ז שעורות בינונית, דהיינו צ"ו ג"ש דינר או שפ"ד לשקל של משה, ובעצמו כתב בכורות פ"ח מ"ז דשקל של משה היו רק ש"כ ג"ש. — ודע דגם הגר"א כי והא דמשערינן בכ"ם במשנה במנה איטלקי לפי ששם נשאר כל מדה ואמות קעש"י של משה — בכ"ז עליו לא תקשה דאפשר שכונתו דמנה איטלקי דמהניתן היא באמת רק $83 \frac{2}{3}$ דינר. אכן על הרב קשה. — ובמ"ש הלשון משונה קצת וזהו: באיטלקי טפ"ש בפ"ק דקדושין גבי פרוטה דלפי שקבעה מטבע ומשקל בימי משה משערינן בה, ונראה כונתו שבאמת אין מנה האיטלקי מנה של משה, וגדולה ממנה, אלא שעתיקה היא וכבר היתה בימי משה (אך לא אצל היהודים) לכן משערינן בה, ואולי כוונתו לזה גם הר"ש והרב, אלא שלפ"ז המעם חלוש מאד. ויותר היו לנו לשער במנה של משה גופא (שהיתה)

קעם) בפיה"מ שם כי (ע"פ הנוסחא הישרה שהובאה במ"ש) דה"ס מנה הן 62,5 ליטרא של מ"ז. נמצאת כל מנה $62,5 \times \frac{1}{24}$ ליטרא. והח"צ, כפי זכרוני, סבר להשוות השבון זה עם חשבון הירוש' שחושב חצי אונקיא לשקל (ע"ע גרמס) שעולה למנה, כ"ה סלע, $(0,5 \times 25) = \frac{1}{24}$ ליטרא בת י"ב אונקיות. אכן אין השווי עולה ופה כי בדברי הרמב"ם מפורש שהליטרא היא מ"ז אונקיות, נמצא הסלע $\frac{2}{3}$ אונקיא (לא חצי אונקיא) — גם אפשר שהשבון הירוש' הוא לשקלים (ע"ע גרמס הנ"ל) משא"כ חשבון הרמב"ם שהוא לסלעים — אלא שלדעת המפרשים, עכ"ה (ליטראות שונות גם) אונקיות שונות הן. — קעש"י ואין לומר שסובר שהדינר בין של משה, ובין אחר שהוסיפו עליו שנות היו מעות, וכל מעה לי"ב פרוטות, (רק שהפרוטות בדרו של משה היו קלות מפרוטות בחר הדוסיפו עליהן שנות) וכי הגרה היתה כברה מהמעה, דמלבד שגם זה חרש הוא, הנה מהא שאמר דבא בכורות ג, א סלעים דאורייתא תלתא ותילתא (דינר) הווי דכתיב עשרים גרה השקל ומתרגמינן עשרין מעין, ותניא שש מעה כסף דינר, מפורש יצא שמעה תלמודית וגרה משקלן שוה, ואין חלוק ביניהם, וע"ע וכן יש להוכיח זאת מסוגי דקדושין גופא שוכה, אבל אין להאריך בזה. — קעש"י נראה שכונת הגר"א למתניתין דכלים מ"ז מש"א שאמרו מדות... שיעורן באיטלקי וזו מדברית (שהיתה בימי משה) אבל שם לא נאמר זאת רק על המדות ולא על האמות — כן לא אדע מה לו ולאמות הכא והעיקר המנות נחסרו מן הספר, עכ"ל ש"ס יש כאן וצ"ל כל מדות ומנות (משקלות). כי המדות והמשקלות נערכים ולי"ו. ובה"ר פ"ל כי שמדברי הגר"א הללו נראה שרעתו שהאמות לא נשתנו כלל מאמות משה, וע"ש שכונתו שלא נשתנו בשום מקום, ולפי הגהתי אין שום רא"י עוד. וכלבד זה אין שום רא"י מדברי הגר"א דהרי כי ש"ס (באיטליא) נשאר וכו'. אבל בשאר דוכתי יודה הגר"א שנשתנו, וכמו שנשתנו גם המדות (שזכר הגר"א) בירוש' וציפורי. —

מסמסין מסמס ב' קונטרסין הוספתא ב"ב סופ"ח ,
ע"ע כוסמים .

מעא (כתרגום), **מעה** (בהלמוד). לאגורה כסף ש"א
ב-לו ה"י למעא דכסף , ובל"ד מעין עשרים
גרה שמות ל-יג תר"א עטרין מעין וכ"ה בת"י . ורש"י
והוס' ועוד אחרים קורין אותן בל"ד מעות קס) עיין
לקמן. ואמרו קדושין יב,ב שש מעה כסף דינר, ובירוש'
ריש קדושין ה"כוח וזה חילפי ממתניתן ב"מ פ"ד
מ"א והוא אחרי שהוסיפו על המטבע של משה
שתות'. אבל בימי משה כ' רש"י שמות שם, והוזה (היינו
הדינר) מהחלתו חמש מעות. וכן מבואר בכבורות נ,א
ע"ע מנה מדינה. - ולכאורה צ"ע למה הוסיפו על
הדינר (וממילא נתגדל השקל והמנה והכבר) ולא
הוסיפו על המעה ז- ואולי תהי' מכאן ראי' לשמה
התוס' שהגרה לא היתה מטבע בימי משה רק משקל,
ע"ע . ואם נסכים למד"ם שהיתה גם אז מטבע אפשר
לאמר שלפי שמשקלה - או גדלה, ע"ע גרה - ה'י
כהגרעין הטבעי הגרה, לא רצו גם אח"כ לשנות
משקלה. ועדיין הדבר צריך תלמוד - .

ונקראת עפ"ר : מעה כסף, לאמר דחמרה
כסף קפ"א. אכן מצינו גם סהם מעה ומעין ופירושו של כסף,
כמו שבועות מ,א חסר מעה פטור, וירוש' ריש קדושין
המענה בש"א מעה וביה"א שתי מעין קפ"ב- וצ"ע מה שבי'
רש"י ב"מ קב,ב- וכ"כ הרשב"ם ב"ב קה,ב - אמאה מעי
שנוכר התם, דסתם מעות פרוטות ניהו אי לא פירש מעות
כסף- והרי ראינו דגם סהם מעה ומעין של כסף הן- ודברי
רש"י אפשר ה'י ליישב דכוונתו על לשון בני אדם
ושמרותיהם ע"ש בסוגיא, אכן דברי הרשב"ם א"א
ליישב כן דהוא נסתייע ממתניתין דמע"ש שהובאה
בב"מ דף מה,א וזש"מ דכוונתו על לשון המשנה
וההלמוד, ואולי יסבור הרב דאף דמע"ש ומעין
הן גם בסהם של כסף, אבל מעי ומעות הן בסהם
רק של נחשת, אם לא שיש הוכחה שהן של כסף,
נדונגטא לדבר דינרין שהן לדעת התוס' בין של כסף
ובין של זהב, ודגרי הן רק של זהב, אבל עדיין הרצ"ע
ועיין הערה קפ.

ודעת רש"י שגם בצור ה'י מעה כסף, והיא
היתה המטבע הפחוהה התם, וכן דעת הרא"ש

שבועות

קפ) אכן בהלמוד הריבוי, מעות" נדרף עם המלה דמים ופירושה מטבעות בכלל, איזה שיהיו (נעלה). וכ"כ המחרי"ק שצ"ה
(הובא במ"ש מע"ש פ"ב מ"ח, רק נסמן בטעות שצ"ה) דלשון מעות כולל בין מעות של נחשת בין מעות של כסף ובין מעות של
זהב, והביא ראיות ע"ז מן התלמוד כידו הגדולה ואך אפשר שיש יצא מן הכלל, עיין לקמן בסוף הערך הלז. ונזכר בספרה
ההלמודית מעות שונות (ויש אשר אין ביניהם רק שינוי השם) : א) מעות ארץ ישראל, כתובות פ"ג מ"ח. - ב) מעות בבל,
כתובות ק"י ב'. - ג) מעות הנחנות בסיסן ליבהמ"ח, ב"מ פ"ג, ב'. - ד) מעות הנחנות לאוליר ירוש' ריש מע"ש. - ה) מעות
ירושלמיות, ב"ק צ"ג, ב. - ו) מעות כוזבות, שם וע' שם ברש"י. - ז) מעות קפוטקיא כתובות פ"ג מ"ח ומשמע בהלמודן כתובות
ק, ב ורש"י שם דמעות קפוטקיא היו גדולות משל ארץ ישראל, אכן בירוש' איתא שמטבע ארץ ישראל ה'י יפה מכל הארצות.
ולדעת החצ"מ כונת הירוש' למטבעות קפוטקיא שהיו בימי ממשלת הרומים, שהיו גדועות משל א"י. וכונת הכבלי למטבעות
קפוטקיא הישנות והן היו גדולות משל א"י. - ח) מעות דוסקניס (ובר"י : דויסיגניס, עיין לוז'ק, ירוש' ריש מע"ש. - ט) מעות של
מלכים הראשונים ב"ק צ"ג, ב. - י) מעות של סכנה, ירוש' ריש מע"ש. - קפ"א) והא דאיתא מנחות ק, ב האומר עלי נחשת
לא יפחות מטבע כסף, ס"י רש"י דמיותי נחשת שזה מעה כסף וכ"ה בס"י רגמ"ג. - קפ"ב) ע"ש שפליגי ב"ש ובי"ה בשיעור
הכסף הנזכר בקרא. ובע"ה"ש כ' וז"ל פלוגתא דבית הלל ובית שמאי לענין תשכון, המעה" עיין בקדושין יב ובירוש' קדושין פ"א. -
ודבריו אינם מדוקדמים כי אין כל פלוגתא בין ב"ש ובי"ה בחשבון, המעה" ע"ש בפנים.

(שהיתה אצל היהודים) מבטנה ראי' מלקי שהיתה בדורו
אצל אחרים (ואולי יאמרו, לפי שבימי חכמי המשנה
לא היתה עוד מנה של כושה או לפי שבימי משה לא
ה'י מנה אצל היהודים כמש"כ התוס' כתובות
י,ב ד"ה אלמנה ובכורות ה,א ד"ה ומנה, לכן בחרו
לכה"פ במנה של איטלקי שהיתה בימי משה) ועוד,
והוא העיקר, שלא אדע אי' מפורש בפ"ק דקדושין
שכאמילא קבעו משקל בימי משה. -

כנה מדינה. איבעי' להו מנה צוהו תנן או מנה
מדינה הנן ב"ק צ,א וש"נ וכ' רש"י
מנה צורי כ"ה סלעים ק' זו, מנה מדינה שמינית שבמנה
צורי, וכ"כ כל הספרשים וע"ע סלע. אך גודל
הסלע והוזה צורי לא פרש כאן ופרש במקום אחר
דז"ל בכורות נ,א סלעין דאורייתא (בני כ' גרה) תלתא
דינרין צורי הו' ותילתא, רהן עשרים מעין ע"כ. הרי
שרינר צורי ו' מעה, שהן קצי"ב פרוטות, נוסלע צורי כ"ד
מעה, שהן תשס"ח פרוטות] והא דאמר רב אסי כל
כסף האמור בתורה כסף צורי, אפשר שיפרש רש"י
דסובר כר"י ור' אחא בר"י דרבינא, דבעינן למיתן עם
מה דאויספו עילויהו ע"ש בסוגיא. אכן דעת בעה"ע"ם ר"י
הלוי ורבותיו של הרמב"ם דינר מדינה הוה כ'י
פרוטות נמצא הדינר צורי ק"ס פרוטות נוסלע צורי
תר"מ פרוטות] וא"כ לדעתם מטבע צורי היא מטבע של
משה קודם שהוסיפו עלי' שהתו (עיין הערה קמב)
וע"כ דרב אסי ל"ל דר"י ודר"א בר"י דרבינא.

מנה צורי. ע"ע מנה מדינה ותנינא בכורות פ"ח
מ"ז חמש סלעים של בן במנה צורי וכ'
כפ"י המש' להר"ם רצ"ל שיהא הדבר נשקל בשקל
מטבע צורי. והתפ"ש כתב סלת מנה שזכרה מהניתן
איננה ק' זו רק מנן המטבע (עיין ע' מנה והערה
רפה) דהיינו כמטבע שמונים בה בעיר צור. וכ' הרב
שמנה צורי הוא כסף מזוקק, אכן בפיהמ"ש כ' ואנחנו
לא נדע איך ה'י המטבע צורי כאוהו זמן ולפיכך אנו
אומרים שכולן רצ"ל אלו המשקלים מן המובחר שאפשר
להיות מן הכסף, - הרי שנסתפק שמא ה'י בו מעט
סיגים, ורק משום ספק מצריך כסף המובחר.

מסומים. מסומים. שני מסומים אין איסור שני
קרדיונגטס מסומים ירוש' ריש קדושין, איסור ב'

כמר שמואל הקראי דף 18 ובתולדות הקראים לפירסם דף 166 שאמר שהכבר (של קדש) הוא עשרה אלפים מעות, ואחרי שהכבר הוא 10000 דינרין, ע"ע, הרי שקורא לדינרין מעות. [והההרצ"פ כתב שכונתו לדרהמים, $\frac{2}{3}$ דינר, אכן בלי כל ראי' ויסוד. וע"פ השתוות החשבון האמור לחשבון הרבה חכמים כמבואר אצלינו בכמה ערכין, מסהבר שכונתו כמו שבארתי. ודע דלפי מה שהביא החרצ"פ דברי הקראי הנ"ל בזה"ל: כבר 10000 ששדנג, ודאי דכונתו כמו שבארתי, כי מבואר בה"ג, זכרון לראשונים, רי"ף ורמב"ן ועוד כמה ששדנג הוא דינר בן ו' מעה, (לא דרהם שהוא רק ד' מעה) אלא שלא נמצא זה"ל בדברי המשאת בנימין, רק בדברי ענן ובשיעור אחר. עיין פירסם שם.] ועיין הערה קט שאפשר שגם המדרש קורא לדינרין מעות והתי" - מעין. ואל יהא זה זר בעיניך כי גם אצל חז"ע מצינו שקראו לפעמים לדרכמא (דינר) אבולי (מעה), ונמצא כתוב *Σικλον δραχμολ τέσσαρες* במקום *Σικλον δραχμολ τέσσαρες* עיין הולטש דף 18. ויותר מזה מצאתי אצל הח' הארמני שזכרתי בהערה קפכ"י, שמשקל ב' שעורים וכן משקל י"ב שעורים (שהראשון מעה מדינה, עיין לעיל, והשני דינר מדינה לכמה מחברים ע"ע וזו) שניהם נקראו בלי' ארמני דנק (מעה) וכן י"ל בדברי המדרש והתי" על המעה צורי והדינר צורי.

מענה. כבחי מענה צמד שדה ש"א יב-יד, האריכו למעניהם תהלים קכט-ג, וכ' רש"י מענה הוא תלם המחרישה וז"ל הרד"ק בש' ענה: הוא הקו שיחורש החורש בשורים בשיעור שירצה, ובשמואל שם כי מענה הוא שיעור מהלך צמד בקר בחרשו וכמשנה אהליות פי"ד מ"א איתא מלא מענה מאה אמה, וי"ג חצי מענה מאה אמה, ולפי"ו תתי' המענה השלמה ר' אמה, וע"ע צמד כרם, צמד שדה.

מקוה. ה"ד ים שעשה שלמה הוי' מחווק מאה וחמשים מקוה שהרה.. מקוה כמה הוי'... אמה על אמה ברום שלש אמות עירובין יד, א, ועיין פסחים קמ"ג - ובתוספתא כלים ב"מ רפ"ה סיימו: ישנם שש מאות ארבעים ושמונה מפחים. ובאה להודיענו שהאמות הללו בנות ו"ט הן, שכך $6 \times 3 = 648$. וכ' הב"י יודיע סי' ר"א בשם רבינו ירוחם דה"ה אם יהי' רחב ואינו גבוה כ"ב מועיל, אם יתכסה בה"מ בפ"א [וזה"ל פי' המשי לה"מ אהליות פי"ג מ"ו: ואמרו - שם - מפח על מפח מרובע כדי שלא המעה ותחשוב... מע"ט איך שתהוי המונתו, כמו אמרם בשיעור מקוה אמה על אמה ומה שרומה לזה. רצ"ל דמקוה יכולה להיות על איזה תמונה שתהוי רק שיהוי בתשברת שלה כ"כ אמות, וכ"כ כסי' קצח משמו קפכ"י] ועיין התשבץ ח"א שאלה זו, וח"ב

שבועות רפ"ו, אכן דעת רבותיו של רש"י שבצור לא ה"י כמבט פחותה מדינר, וכן דעת התוס' עיין קדושין יא, ב וש"נ.

ולמד"ם שהסלע הוי' שפ"ד ג"ש כסף, ע"ע, הוי' משקל המעה הנזכרת ($\frac{1}{24}$ סלע) מ"ו ג"ש, וכ"ה בר"ם ר"ש ורב בכ"מ.

ונקראת מעה זו כפיהמ"ש להר"ם גם דרהם גם דרכמון, עיין בדבריו ריש קדושין וריש עדיות ועוד בכ"מ.

ואם הוי' מעה מדינה שמינית ממעה צורי: לא מצאתי לפי מיעוט ידיעתי בדברי רש"י ותוס', והרמב"ם מוי"ג פי"ג ה"ב כתב מפורש שהמעה היתה כסף נקי (מ"ו ג"ש, ע"ש הלכה א) אפילו בירוש' (במדינה). אכן מדברי הלי"ם שם משמע קצת שסובר שלדעת רבותיו של הרמב"ם היתה מעה מדינה בת כ"ג כסף, עד כי סבר לומר מתחלה שהיא דאמרו שבועה מ"א חסר מעה פטור היינו מעה מדינה זו שזכרתי קפכ"י, אלא שבסוף חזר בו מסברתו זו. ונדרך אנכי ראיתי להעיר על מה דאיתא בהם בדפוס ווארשא הרמ"א אשר לפני, ששני דינרים הם, "עשרים" מעין, וכן שם להלן "העשרים" מעין (של דבריהם) הן מעה ורביעי מסוף נקי (ממעה צורי) דהוא מהד"פ וצ"ל ששני דינרים הם "עשר" מעין.. "העשר" מעין הם מעה ורביעי.

ולדעת הח"ל נזכרת המעה בתור משקל, כי הא דאיתא ויק"ר פי"ז האשה הזאת היא טווה מעה אחת עבה ומעה אחת דקה, מפרש בע' מעה דהיינו משקל מעה וז"ל: מעה אלם געוויכט (וויא מנה ז, ד) ויק"ר פי"ז האשה וכו'. ואולי גם מה שבי' בע' אספרימין על המדרש הלז: דיא פרוי ספינט עינע מאאה (נאמע עינער מינצע מעה ז, ד) ג"כ כונתו למשקל מעה (ולכן כ' ז, ד להשוות מה שבי' כאן למה שבי' התם). והח"ק אשר נמשך עפ"ר אחריו הח"ל סבר שכונת הח"ל בע' אספרימין לשווי' של המעה, לכן כ' שם שפירוש המדרש שאשה טווה חומין שוה מעה, אכן כשבא לע' מע כבר נדפס מעה אצל הח"ל וכ' ג"ה: מעה כמו מנה משקל מעה.-- והנה דוגמת הח' לוי"ק ממנה אינו עולה יפה דמנה נדרף עם ליטרא ורגיל סאד בספרה התלמודית בתור משקל (ומנה המשקלית איננה כמבט) משא"כ המעה שהיא כמבט, ולי' דוגמא מהא דאמרו תרומות פי"ו מ"ח משקל עשר וזו ביהודא שהן חמש סלעים בגליל ויש עוד כיוצא בזה, הרי שהיו משתמשים במטבעות למשקל, אכן לפי מה שכתבתי בערך זו יהודה גם משם אין ראי'.

ואצל הקראים מצאתי שקורין לדינרין - "מעות", שכן כ' בעל משאת בנימין הובא בס' המסעות של

קפכ"י] ועיין באקה דף 152 בהערה בשם ח"א שבארמניא הוי' משקל בן ב' ג"ש ונקרא דנק. דנקא, ואפשר שהי' כזה גם במדינה, וכבר ידענו שמעה ודנקא נרדפים הם. - קפכ"י] ושם הביא מה שכ' הרשב"א שבעיני כה"מ שיגיעו המים עד חצי החוה, וכ"כ בשולחן הטהור סי' קצ"ח סעל"ז צריך שיהי' הסקוה גבוה ממעל לכבורה ורת לחות, וע"ש ר"ס ר"א וברמ"א שם סי' ס"ז - והתשבץ ח"א שאלה י"ז כי דשיעור גובה המים צריך להיות קרוב לשני שלישי קומת הארז, דהיינו ב' אמות בארם בינוני (וכ"ז צע"ק בסה שכ' התוס' דלמא

שקשה לי מה שהעלימו עין מסוגי דיומא הנ"ל שעב"ח היתה המקוה גבוה ג' אמות, ולא ב' אמות. ולמה להו להלחץ זו הרחק שלא הי בתשברת המקוה רק ג' אמות, וכי נפסלת ביותר מזה (ז) — וראיתי לאח"ז בשו"ת הריב"ש סי' רצב שהשואל כי בשם התוספת (ז) שהיתה שם מקוה כגודל השלחן, וכדעת הג' והח' הנ"ל, ובעיני הריב"ש לא ישר זה [ומדברי שניהם נראה שצמצמו שלא התי' המקוה רק מ' סאה, ולא זכיתו להבין מעמם. ואם כי יש לאמר שמעמי של הריב"ש משום שלא ירחיק — עיין בסמוך — אבל מלשונו כאן וכן להלן לא משמע הכי, כאשר יראה המעיין בפנים]. ודעתו שהמקוה של מקדש, דיומא הנ"ל, היתה מצומצמת ג' גובה ברוחב אע"א שלא לרחוק את העורה כירוש' מגילה פ"א ה"ד או כדי שיוכל למבול בו כדרך גדולתו, כמו שכתבתי לעיל. —

משורה. במשקל ובמשורה ויקרא יט—לה תר"א כמתקרא ובמכלתא, ומים במשורה השתה יחוקאל ד—יא, תר"י ומיא במכלתא השתי, נראה דעתם שהוא ש"ם נדרף עם מדה (מאמס) ולא ש"ת למדה קצובה, וכן משמעות המקראות ובפרט קרא דיוקאל הנ"ל, שאחרי אמרו ומים במשורה השתה, סיים: ששית ההין, הרי דבמשורה לחוד עדיין לא נקצב השיעור (ואם הוא שיעור קצוב, איננו פחות מבי' לוגין דהינו ששית ההין). וכ"כ בשה"ג פ"ע"ב: משורה תקרא הכלי הנכון להכיל בתוכה היבש כמו הסאה והאיפה או הלח כמו הלוג וההין ודומיהם. — אכן על משורה דויקרא הנ"ל איתא במ"א, כ"ב פט"ב, שהיא אחד מל"ז בלוג, וכ"ה הגרס' בערוך ערך רתח קפ"ט, ובמ"א. כ"מ ס"א, ב— שהיא אחד מל"ג בלוג, וכ"ה הגרס' בריוף וברמב"ם ה"ג פ"ח ה"ז קפ"ה) וההרצ"פ מניה א' מל"ב וכ"ה גרסת ר"א בן הרמב"ם בשמ"ק שם קפ"ה וז"ל: מועתק שיעור המשורה היא רובע שמינית, ע"כ. הרי שהמשורה לדעתו היא אחד מל"ב. ומה שסיים והיא מדה הכלי ג' דרהמים ורביעי מרהמי מצרים בקירוב הוא משום שסובר כאביו ז"ל שהרביעית הכלי מן היין קרוב לכ"ז כפפים הנקראים דרהמים, נמצא ששמינית

לא היתה המקוה גבוה אלא אמה, עיין לקמן בפנים) וכי הוא קרוב לשיעור הרשב"א שהוא ורת ממעל למבוי — ובדברי מלכו"א ח"ב כ"י נח כע"ז באמת יש הפרש גדול, כי ידוע, אשר קרוב לשני שלישי קומת האדם הוא פחות מכפי עשרה גרלים (ורת) ממעל למבוי. הנה כי הרב כי ידוע, ולא הנודעו מאין ידוע זאת? — ובמכלתא בשלח ס"ז ותכס את המחנה (הובא ברש"י בהעלותך) ופ"ז שם, ובמכלתא הרשב"י הגדסס מחדש בהפלוס) איתא שתי אמות הוי גבוה מן הארץ כדי שיהא עומד כנגד לבו ונוטל, וסימו שם שמלבו ולמטה ב' אמות, ומלבו ולמעלה אמה אחת. הרי ששני שלישי האדם הוא למעלה מן המבוי ומגיע עד הלב, ולא קשה כל כך על התשב"ץ עוד. — אלא שמצינו בפ"י פ' בהעלותך פ' ורוח נסע (ובת"י שם) וה"ל: וכאמתים על פני הארץ מלמד שהיתה מורחת באויר כרום אמתים... עד המבוי הרי שער המבוי כבר יש כאמתים, וקשה לאמר שיהלכון במציאות. ואולי מדי' עד המבוי סבר דאמות דקרא הן בנות ה"ט, ומדי' עד הלב סבר דאמות דקרא בנות ו"ט. נמצא שמהמבוי עד הלב הוה ב' טפחים, והרשב"א שמצריך ורת למעלה מן המבוי היינו כ"ט וחצי, ע"ע ורת, וזה שאמר התשב"ץ ששיעורו קרוב לשיעור הרשב"א. קפ"ג ולפ"ז המשורה היא 1/8 רביעית, וכ"ה בלוח המדות לרש"ק, ובדרי' כ' עליו שאינו מדוקדק ע"פ הגמרא רביס והרמב"ם (ועיין לקמן בפנים), ולא אדע מה קשה לו על הרש"ק, אם כן הגרס' בגמרא רביס ובדרי', וכן דעת המגוהים בב"ם — עיי' הערה הבאה. — קפ"ד בגליון הגמרא והריוף הוגה א' מל"ז, אך לא אדע כניל להמגוהים מי נדחה מפני מי? ובד"ס לביב הביא מכ"י ומתבררם שגורסו גם בב"ב א' מל"ג—בכ"ז הנוסח' א' מל"ז יותר מסתברת. ומדברי הסמ"ג לאוין קנב, נראה שכן היתה הגרס' לפניו גם בב"ב וברמב"ם ע"ש. — קפ"ה בשמ"ק אשר לפני, רפוס ברלון תקכו, מצוין לפני זה, ומה משורה שהיא אחד מל"ח בלוג, ולא אדע אם טעות הדפוס הוא, או שכך גרס בגמרא. ואצ"ל אחד מה' עיי' לקמן בפנים.

וח"ב ענין ל"ד. וכן עכ"ח דעת התוס' יומא לא, א ד"ה עין עיטס ולכן הקשו איך הוכיח אבוי מגובה המקוה שעין עיטס הוי גובה מקרקע העורה כ"ג אמה (ע"ש בסוגי') דלמא לא היתה גבוה אלא אמה וארכה ג' (אמות) אי נמי לא היתה גבוה אלא שתי אמות. ווע"ש ובתו"י מה שהרצו בזה. — ואולי י"ל עוד דהתם (במקדש, לקדשים ולמהרות) דוקא ג' בעינן בגובה כדי שיוכל הטובל למבול כדרך גדולתו כדאמרין נדה ס"א, כעודר וכמוסס בוהים (אשר למהרות עכ"פ לכ"ע בעינן כואתח), ועיין התשב"ץ שם]. —

ובפסחים קמ"ב הוכיח רבין בר חנינא דשלחן שלמקדש של פרקים הוה דאי ס"ד הדוקי הווי מהודק אמתא באמתא היכי מטבלי. ולכאורה צ"ע מאי הוכחה היא זו? וכי מקוה יותר מג' אמות פסולה, ונהי דמוכרח להיות בגובה ג' עדיין תוכל להיות באורך ורוחב יותר מאמה על אמה (ודינא דברייתא הוא שלא יהי פחות מזה), ואולי ידעו בקבלה שלא היתה המקוה דעורה יותר מאמה על אמה (ולפי מה שבי הרשב"ם בא"נ שס"ד דרבין בר חנינא שבאמה המים שבעורה היו מובלין השלחן, וכי לא היתה רחבה מאמה כמו ששמה מוכיח עליו, ודאי אתא שפיר, אלא שלא ישר פ"ז זה בעיני הרשב"ם, וכפה"נ גם בעיני התוס' ורש"י — דמשמע לוי דאמקוה קאי), — עכ"פ משמע מדברי רב"ח שלא היתה המקוה יותר מאמה על אמה (ואולי כמעט שלא לרחוק העורה, עיין לקמן) ולכן הקשו התוס' דאפילו אמה באמה יתיב, היאך אפשר להמביל השלחן שהי' אמתים ארכו ואמה וחצי קומתו במקוה דהוה אמה על אמה, ע"ש ד"ה אמתא באמתא היכי יתיב.

ובהנהיגה הש"ס לש"ב הרה"ג ראמ"ה זצ"ל כי לתרץ קושיית התוס' שאפשר דהוה ניחא לוי שהי' המקוה ב' אמות גובה על אמה רוחב ואמה וחצי אורך בהמנה השלחן, וזה עולה לשיעור אע"א ברום ג' אמות (ע"ש כי נשתבשו הדברים מעט בדפים, וגם בספרו אהל משה, לא נהקנו הדברים), וכן ראיתי לעוד ח"א שתירץ לא"ז כן ואין מאמרו ה"י בעת, ולפי מה שכתבתי אין מקום להירוצם. (ולא עוד אלא

משמע כפירושו. ועיין בספרא קרושים פ"ח, ש"יא על משורה שהוא זיר הגדול, ו"א שזו קיטית הקטנה, ע"ע אלו, משמע ג"כ שהיא מדה קטנה קצובה. ולדעת הש"ג קשה לי כיון דלפי דבריו, לא אהא הלמודא לפרש מלה משורה רק הפס מדה היותר קטנה של זמנס, א"כ למה לא תפס את הקורטב שהיא $\frac{1}{64}$ לוג? ולמאן דמפרשי שמשורה היא מדה קצובה אמ"ג או מל"ז לא תקשה על התורה למה נקטה משורה ולא קורטב? דאפשר שבזמן כתיבת התורה לא הי' עדיין מדה קטנה כזו. וסבור הייתי לומר שאולי סובר שהקורטב $\frac{1}{16}$ לוג, ע"ע, אבל מצאתי רשום אצלי שבי כעצמו בפס"ט שהקורטב חצי שמינית מרכיעות $\frac{1}{64}$ ואין הש"ג עוד ת"ו לעיין בו.

משמר. משמרת. מל"ע משמר לעמה משמר נחמיה יב-כה, והכתנים על משמרתם דהו"ב ז-י, ובתלמוד נקרא כן לדעת רבי רביעית הלילה, וא"כ הוה חצות לילה בראש האשמורה השלישית, ולדעת ר"ג שליש הלילה, וא"כ הוה חצות באמצע האשמורה השני' - עיין ברכות גב, [ועיין רד"ק שופטים ז-יט, ההלים סג-ז וע' ווינער ע' נאבטוואחע שהרומים חלקו את הלילה לדי חלקים, והיונים לג' -

והנה אם ג' משמרות הוה הלילה הא דקונין ירמיהו קומי רוני בלילה לראש אשמרות (איכה ב-יט) דמשמע לראש שתי אשמורות היינו סוף אשמורה ראשונה קפ"ה) וזה דאמר דוד קדמו עיני אשמורות (ההלים סג-ז) היינו מפרשים ג"כ שקם סוף אשמורה ראשונה. אלא שהי' קשה להתלמוד מה דאמר במ"א (שם ק"ט-סב) חצות לילה אקום לבן פדשו (ברכות גב) שית דלילה ותרתי דיממא הוו להו ב' אשמורות שכן דרך מלכים לעמוד בשלש שעות. ע"ש ברש"י. אבל קרא דאיכה הנ"ל ודאי פירושו למד"ז, והיינו סוף שליש הלילה הראשון, והרב הג' רש"ז בשו"ע שלו ס"א א' סע' ג' הביא קרא דאיכה הנ"ל וכי' והאש אשמורות הוא חצות לילה והיינו עכ"ח כמאן דחולק הלילה לדי משמרות (עיין לעיל), ובכ"ז סיים ואם אינו יכול לקום בחצות יקום בראש האשמורה השלישית וזהו המנה קצת דהרי ראש האשמורה השלישית הוא חצות למד"א זה ז-

מתקאל. הכפ"פ דף 68 הביא בשם הר"ף סופ"ק דשקלים שקורא לדינר בן צ"ז ג"ש מתקאל, [וכן קורא הב"מ בכ"מ לדינר צורי מתקאל] ומעתיקי ספרי הרפואה מערבית לעברית יקצבו את המתקאל דרהם וחצי, והוא משקל דינר צורי, אכן ר"ם יתרגם את השקל מתקאל, כי תרגם מחצית השקל בשקל הקדש [עשרים גרה השקל] שף מתקאל בסתקאל אל קודם, עשרין דאנק אל מתקאל ובעקע לגלגלת, שף מתקאל, ע"ש דף סה, וזה גרס לאיזה מעתיקים שגם

ששמינית מזה היא $\frac{3}{4}$ דרהם בקירוב, ואולי כונתו למשקל המים שהוא לדעה הר"ם כ"ז דרהם בקירוב [ועיין בפיהמ"ש ריש עדיות], ולכן כ' ורביעי...בקירוב - ובדה"ר הבין שגרסת הר"א הוא א' מל"ג בלוג [בדה"ר איהא א' מל"ג ברביעית, וזהו מעות דמוכח] ולכן כ' "בקירוב" שרצ"ל שהוא רובע שמינית אך בקירוב עש"ל, אבל לדעתי אם כהבנתו הי' להר"א לאמר "בקירוב" ברישא אחרי המלות רובע שמינית אבל עתה שאיתא "בקירוב" אחרי המלות ג' דרהם ורביעי כסתבר שעל הדרהמים קאי הבקירוב, כמו שבארתי. -

ובס' יראים דפוס ליוורנו אשר לפני ס' ר"ם איהא ומה משורה שהיא א' מ"ח בלוג, והיא גרסא חדשה שלא שמענו עד כה, [אכן מיושרת, שכן סימו בנמרא: הין... חצי לוג רביעית הלוג על אחת כו"ב, משמע שמשורה היא חצי "רביעית", כמו שרביעית היא חצי "חצי לוג"] - וביוראים הנדרפס מחדש ככ"י, ס' ר"ח איהא: ומה משורה שהיא א' מל"ג בלוג וכהכי קרי למשורה לוג שהיא מדה קטנה הנזכרת בתורה דכתוב ולג אחד שמן. והדברים קשי ההבנה, ובתועפת ראם כחק מלה מל"ג, אבל אין כל מובן גם להלשון א' בלוג ואולי מוחק עוד וגורם: שהוא לוג-אבל מדבריו לא משמע כן, (וע"ש שלפי דבריו איהא גם בנדרפס סכבר "אחד בלוג". ואולי ביצא כן באיזה דפוס), גם תקשה מה זה שסיים ק"ו הין... ורביעית הלוג? הא רביעית הלוג פחות בלוג (ותויר' בת"ר לא אוכל להבין). והנה הלשון שלוג היא מדה קטנה הכתובה בתורה דכתוב ולג שמן, נמצא בתו"י יומא מ"א, ואפשר הי' לאמר שכ"ז כאן הוא גליון מאיזה סופר שהציג זה בתור קושי' מה שחשב המחבר את המשורה לקטנה בלוג. אבל זה דחוק אחרי שכן מפורש בתלמוד, ואיכפא הי' לו להקשות על התו"י. עכנ"ל שט"ס קמן איכא הכא וכצ"ל: להכי קרי לל"ג (= 33) משורה לג... דכתוב ולג (כ"ה גם בתורה חסר), וכונתו להוכיח דהי' בימי משה מדה השוה אל אחד מל"ג בלוג, דלכן נקראת המדה הקטנה הנזכר' בתורה, לענין קרבנות, לג לפי שהיתה מחזקת שלש ושלישים משורה. ולג בנימטריא הכי הוה. -

והיי' פירש דברי הרא"ם איך שיהי' עכ"פ מהנמרא הר"ף והרמב"ם והס"י למדנו שהמשורה דויקרא היא מדה [קטנה] קצובה, וכ"כ הרד"ק בשרשו ע' שור (וע"ש שגם לפניו הית' הגרס' א' מל"ג בלוג) - וע"ש מה שבי' בפ"י הכתוב דיוקואל, שלא תקשה כמנו ע"ז - ובש"ה"ג כ' ובאמרם ומה משורה שהיא א' מל"ג בלוג, לא רצו שהיא, המשורה, ביחוד מדה קטנה... אך רצו שהתורה מקפדת על כל מין משורה איך שתהי', ואם הקפידה על משורה קטנה גם שתהי' כמו א' מל"ג בלוג, איך לא תקפיד על משורה גדולה, ע"ש. אבל הלשון, ומה משורה שהיא" לא

קפ"ה) וכ"כ רש"י שם לראש אשמרות שתי חלקי הלילה (רצ"ל לראש שתי חלקי הלילה) שהלילה נחלקת לשלשה חלקים. ובשפתי חכמים כ', אשמורה חלק הלילה. כך צריך להיות - ולהם הגיה כי לא יור' כונת רש"י ז"ל. -

שגם את המתקאל שהוא דינר העתיקו שקל, עיין בשו"ת ז"ל בא"ט, ועיי' סוף ערך גרה, -

ג.

נמלא. א"ל (ב"ק לר"ב) היתיה דביתכי תירמי לי נמלא אחת נדרים נא, א, הר"ן פ"י בלי קטן ולא קצב שיעורו, אכן בבי"ב נחב סבואר שנמלא ואנמל חדר הוא, ושניהם הן רביעית ע"ע אנמל, ועיין רש"י כאן, שמהחלה כ"י המווג לי הכוס ואח"כ סיים (שנמלא) כמו אנמל, ואולי כיוון לגמרא דבי"ב ה"ל, אך אין זה מוכרח. ובחילין קנא איתא אתקין רב יעקב מנהר פקוד נמלא בת רביעהא, משמע שמהם נמלא איננה רביעית (ועיין שם ברש"י שבי של זכוכית קרי נמלא). ניציה. ב' ניצים דרוסה, ב' שמין ניצים, ירוש' ריש קרושין, ובק"ע איתא: הכי גרסינן ב' שמין ביצה (כן הוא בדפוס וזמאמר אשר לפני) ואין ספק שמה"ר הוא, וצ"ל: ניצה, (וכא לשנות את הרבים ליחיד). ע"ע הניץ. -

ד.

סאה. נוכרת הרבה פעמים בהנ"ך, אבל לא נתבאר שם ערכה אל שאר המדות, - אכן מהא דאיתא פרה פ"א מ"ט אמר... מג' לקב א"ל אמור מ"ח לסאה, שמענו כי 1/8 קב שוה אל 1/18 סאה והוא כי הסאה היא ששה קבין (או 6.4 - 24 לוגין) קטן וכן יצא מהא דאיתא תרומות פ"ד מ"ז קב.. שתות למדמע רצ"ל שהקב הוא 1/6 מן הסאה המדמעת, עיין רב שם, ומה להיפך שהסאה ששה קבין, וכן יצא החשבון ממה שבי' היוסיפון והירונימוס שהסאה היא 1 1/2 מודיא (עיין באקה דף 260 הרצ"פ ח"ב דף 56 ופירסם ע' סאה) כי גם זה עולה (16 x 1.5) = כ"ד קיסטין (לוגין). - ולפי המביאר ע' לוג שהלוג ששה ביצים תהי' הסאה (24 x 6) קמ"ד ביצים, וכן איתא עירובין פג"א הא סאה ... דמדברית קמ"ד (ביעין) הויא - אכן בירוש' תרומות פ"ה ה"א איתא סאה כמה עבדא תשעין ושית ביעין? - ואולי מכאן למד ראה"ק (פ' שקלים) דתרי סאין הוי סאה של לח, וסאה של יבש, וכי סאה של יבש היתה תרי תלתא מן סאה של לח, ולא הות רק (2/3 x 144) צ"ו ביעין, או (96/6) = 16 לוג כמדת המודיא שזכרתי לעיל, וע"ע בה. - וגודל הסאה הנה סבואר פסחים קמ"ב שמי' סאה הם ג' אמות מעוקבות דהיינו 648 טפחים, חלקם

על ארבעים סאה עולה לכל סאה מ"ז טפחים וחומש טפח קטן. -

ומצינו אותה בתור משקל, כמו שאמרו מוסה לר"א עמדו על אותן אבנים ושיערום כאוי"א שקולה כארבעים סאה, וכן אמרו בתנחומא תוריע ח' המסה משוי מ' סאה (וכ"ה בת"י). ולפ"ה משקל הלוג בלח ק' זו [וביבש 66 2/3] ע"ע יצא משקל הסאה מן הלח (24 x 100 = 2400 זו [ומן היבש 24 x 66 2/3 = 1600 זבסה"ש לריא"ג כ' ומן היבש אלף וארבע מאות זו, ולדעתיה היא מ"ס וצ"ל ושש מאות].

ובכל בו ס"י לח איתא ולפיכך סביאין סמנו (מין קפריסין) סאין תלתא זקבין תלתא (3.6 סאה) לפי שכך שיערו חכמים ע' מנה של צורי, ולפ"ז יהי' משקל הסאה, מן הלח, (70/3.6) עשרים מנה, דהיינו רק אלפים זו. ע"ע מנה, - גם קשה מנ"ל שבעינן יין קפריסין ע' מנה? - אבל אין ספק שמי"ס הוא וצ"ל שכך שיערו חכמים לשריית ע' מנה של צורי והוא שגורם שיון קפריסין ה"י בא לשרות בו את הצורי (=הצרי), וכי שיערו חכמים שבסך 3.6 סאה יין הנ"ל יש כדי לשרות הע' מנים צרי-כמפורש בדבריו להלן וכן נצאתי במסחי ס"י ע"ו, שכ' שם בזה"ל: סאין תלתא וחצי סאה שכך שיערו לשריית ע' מנה של צורי-וע"ש שכותב גם לעיל צורי במקום צרי (היינו ו' לסיכין חטף קמ"ץ, וכבר העיר הגאון רש"ל רפ"פ בתולדות הקליר והח' ר"יו בהקדמתו לדה"י על ו' כזה). ובזכרוני כי הרב הג' מהרש"א בהערותיו שם סבר שהכוונה למנה, "צוריו" של מדינת צור הנזכר הר"פ בהלמוד. ואם באמה כ"ה שם, מעות הוא בידוכי מלבד שהלשון לפ"ז מגומגם- הרי לדעת הכלבו והטח"ץ משקל הע' מנה של הסממנים היו של קרש דהיינו ק"ט של צור. - וצר לי שאין המח"ו עוד לפני לעיין בו. -

סאה ארבלית. אר"ח ב"ר סאה ארבלית היתה מוציאה סאה סלת, סאה קמח, סאה קיב, סאה מורסין ירוש' פאה פ"ז ה"ד וש"ג. - וראיתי למי שהבין שמלת "ארבלית" מציינת את הסאה, רצ"ל סאה שבה מודרין בארבל היתה עושה כך וכך, ואחרי שארבל קרובה לציפורי, לכן גזר שסאה ארבלית היא סאה ציפורית, אבל הפ"מ פ"י, "סאה ארבלית", חט"ן מארבל" במדת סאה, וכ"פ הק"ע. והיינו שמספר מטיב החמין הארבלים, שהיו מוציאים כ"כ, והכי מסתבר, דבעין זה איתא בכללי סוף כתובות, על טיב התבואה שביהודא שסאה ביהודא ה"י עושה חמש סאין קמח, עש"ב. -

סאה

קטן שהן (24 x 4) צ"ו רבעיות. ור"ע כ' שהיא יט רביעיות והוא טעות דמוכת, ועיין הערה פ"ט"י. ולו ידעתי כי כל המספרים שנוכרו בדברי הר"ב - מלבד המספר יט הנזכר כאן ובהערה הנ"ל - היו כתובי' בשמותם ולא בסמני האותיות, הייתי אומר כי הרב השתמש בסמני האותיות, כמו בפ"י ספר יצירה המיוחס להראב"ד שחושב את האות הראשונה מימין לשמאל לאחדות, והשני - לעשרות, וכן הלאה, ע"ש פ"ב מ"ה דפוס ווארשא דף כג, בפנים ובהנה בשם הגר"א, וכי ה"י כתוב ו"ט דהיינו לפי האמור 96 והמעתיקים שלא ידעו כונתו וה"י כוור להם הצירוף ו"ט קלקלו וכ' ו"ט. - ואם כי אין אני קובע בהשערתי זו מסכרות, בכ"ז לא מנתי להציעה אולי תביא איוה תועלת להבעיין כמ"א. ועיין בספר מקדש אהרן (מכאן מעשה המשכן) שגם הוא השתמש בסמני האותיות על דרך האמור - ובזכרוני שחשב זאת להמצאה חרישת, ובאמת אין כל חרש. קטן' ובתנחומא פ' קרח את יב איתא שיעור סאה טפח על טפח ברוב טפח. והוא טעות דמוכה ונתקן ע"י המפרש בעץ יוסף. ומחבר הנ"ב, אף שראה את העץ יוסף, בכ"ז הניח הטעות במקומו. וזה תימא. -

סאה ירושלמית. סאה מדברית. סאה ציפורית.

התודה היתה באה ה' סאין ירושלמיות שהן ו' סאין מדבריות מנחות פ"ח מ"א, ובעירובין פנ"א אמרו סאה ירושלמית יתירה על מדברית שתות (וא"כ היא 1.2 סאה מדברית) ושל ציפורית יתירה על ירושלמית שתות (אי"כ היא 1.44 סאה מדברית דהיינו $\frac{36}{25}$) ור"י סוכר, לדעת הראב"ד בפירושו לעריות, שאין הציפורית יתירה על הירוש' שתות, רק יתירה על המדבריות ב' שתות וא"כ היא 1.4 סאה מדברית, ולדעתו כן דעת ראה"ק, ע"ע ריס ועוד בכ"ע. וכי התום' מנחות ע"ב ד"ה התודה היתה באה, דלאו רק על הסאה אלא שגם על האיפה (וההיד' לשאר המדות) הוסיפו כן, ולא רק על המדות אלא גם על המשיחות; עיין ה'ס' פסחים קמ"א ד"ה רביעית של תורה, וא"כ תהי' כל משיחה ציפורית - 1.44 מדברית, ומרובעה = 2,0736 ומעוקבה = 2,9859 (בקרוב), ולר"י לדעת הראב"ד תהי' כל משיחה ציפורית = 1.4 מדברית, ומרובעה = 1.96, ומעוקבה = 2.744 - הארכתו בזה כאן כי נצטרך לזה באיזה ערכים, - וע"ע כוס.

סיט. סיט כפול. נזכרו איזה פעמים במו"ג, הציובע מלא הסיט ערלה פ"ג מ"ד, האורג מלא הסיט שם משנה ג, שיעור המלכן ... כמלא רוחב הסיט כפול והאורג ב' חומין שיעורו כמלא הסיט, שבת פ"יג מ"ד, נשתהיר בה מלא הסיט במקום אחד ממאה כלים פ"יג מ"ד. ושיעורן? - כ' רה"ג בפ"י לכלים שהסיט הוא ד' אצבעות בגדול (= טפח קפח), וכ"כ ראה"ק ביוצרות לפ' שקלים, ורש"י כ' שבת שם וע"ב סיט הוא הפסק שבין אצבע לאמה קפח' (ועיין בפירושו סוף המורה שבי' דמלא הסיט הוא מלא החקת גודל מאצבע והעיר ע"ז בשו"ת חוה"ש ובהגהות הרש"ש), וכ"כ הר"ן בחידושו ל' שבת ע"ג. ועל הא שאמרו, שם ק"א ר"י מחוי כפול ראב"א מחוי פשוט כ' רש"י ר"י מחוי האי סיט כפול דמתניתן כפול ממש, בריוח קצר שבין אצבע לאמה משער ב' פעמים, וראב"א מחוי פשוט בריוח שבין גודל לאצבע פעם אחת הוי כפול דמתניתן שיש בו כפלים באותו שבין אמה לאצבע וכ"ה בחי'

הר"ן שם, וכ"כ הרב בערלה שם - ועיין ערוך ע' כף, ותום' מנחות לה, ב ד"ה וכמה שיעוריהו שלהם גרסא אחרת ופירושים אחרים בזה. והר"ם בפ"י המש' סוהר א"ע ממקום למקום, והן סותרות את דבריו בספרו היד קפח"י) בערלה כ' דסיט הוא שתות זרת ואחרי שלדעתו הזרת הוא חצי אמה, ע"ע, או י"ב אצבעות יהי' הסיט ב' אצבעות, ובשבת כ' רוחב הסיט שתות הזרת... ויהי' רוחב הסיט כפול שלישי הזרת. וראייה לגאון שהוא בין הגודל והאצבע והמובן לי... כי מלא הסיט הוא שתות הזרת ומלא רוחב הסיט (הוגה: ומלא רוחב הסיט כפול) הוא ריחוק מה שיראה בין הגודל והאצבע, ע"כ. ובכלים ב' מלא הסיט ד' אצבעות בגודל, ונראה לרוב הקדמונים שרוחב הסיט נכ"ה כדפוסים אשר לפני, והמ"ש העתיק: שמלא הסיט, ואולי מעות הדפוס הוא, ועיין הערה קפח"י] מקצה הגודל אל קצה האצבע והוא אצ"ל ההבדל בין אמרם מלא הסיט ובין אמרם רוחב הסיט, כמו שנזכר בפ"יג משהב עכ"ל קפח"י. ומדבריו כאן נראה שגם דעה כדעת הר"ג שהסיט ד' אצבעות, ודלא כפירושו בערלה ושבת, ובספר היד הל' שבת פ"ט הל"ז כ' שרוחב הסיט כדי למתוח מן הבהן עד אצבע, והוא קרוב לשני שלישי זרת, והיינו ב' טפחים, ורוחב הסיט כפול ב' שם הל"ז שהוא ד' טפחים. ע"כ מסתבר שמעות נפל בדבריו בכלים וצ"ל ב' במקום ד', והוא דהרמב"ם מחלק בין סיט ובין רוחב הסיט (ע' מ"ט שם והל' י"ח). וביאורי הרש"ל להסמ"ג הל' שבת ס"ו סה) דסיט הוא ב' אצבעות, שתות זרת, ורוחב הסיט הוא ריחוק מה שנראה בין הגודל והאצבע (ולא כדת הוגה בדבריו בשבת מלא רוחב הסיט כפול, כי עיקר חילוקו שם הוא בין סיט לרוחב הסיט, כאמור). ומעתה יהי' לנו ב' שיעורים שהם ארבעה.

א (1) סיט סהם, והוא ב' אצבעות שתות זרת, כמו שבי' בערלה ובהל' שבת פ"ט הל' י"ח - (2) סיט סהם כפול והוא ד' אצבעות, שלישי זרת.

ב (3) רוחב הסיט, והוא ריחוק מה שיראה בין גודל לאצבע, דהיינו ב' טפחים קפח) כמו שבי' בהל' שבת שם הל"ז קפח"י) ובפירושו לשבת בסוף דבריו (ומה שבי' שבת

קפח) וזל רה"ג הסיט פירושו ד' אצבעות כאולינא שהוא גדול ועיין ריש ערך גודל, והמניה הגינה: בגודל, והוא שלא לצורך שית בוזרתו... והדברים פשוטים ומובנים שכתבתו לטפח שהוא ד' בגודל ושית בקטנה כלשון התלמוד מנחות סא. א. ומה שבי' בערוך ע' סט: סיט פשוט שני חלקים של זרת סיט כפוף ד' אצבעות בגודל, אין ספק שישנו חלקים כונתו, לשני טפחים' דהיינו פי שניים מר' אצבעות, ואולי לשטחו בע' כף שפשוט הוא פי שניים מכפוף... והח"ק ע"ט סי' כתב לפרש דבריו בהל' כי כשתמרד ד' אצבעות בגודל היינו עם הגודל בהיות היד סגורה תמצא שהוא חלק אחד על זרת היינו הצו זרת ובפתיחת היד בכל מה שיכול האדם הוא שני חלקים של זרת. כלומר זרת מלאה (2) ומה שבי' רבינו שית בוזרתו פי' כי מדת רוחב של אצבע וזרתו מלמטה הוא חלק שני של ארבע אצבעות עם הגודל ד"ק וז' ש"כ ח. וכל דבריו המוזכרים שבת לפ"ט הגמרא דמנחות הג"ל. - קפח"י) הר"ש בערלה כ' שהוא המרחק בין אצבע לאצבע, והוגה בין אצבע לאמה, אך כמזכרה לי' דמלבד המרחק שבין גודל לאצבע, שוים כל מרחקי האצבעות ומ"ו. - קפח"י) והח"ק ע"ט סי' הביא דברי הרמב"ם בפיהמיש דערלה, וצוה לעיין בפירושו לכלים, וכי ובחלכות שבת פ"ט הל' י"ח פי' במלות אחרות, והחשבון עולה בקנה אחד. - וזה פלא, עיין לקמן בפנים. - קפח"י) לפי האמור כאן, מלא הסיט דבלים אינו בין גודל לאצבע, לכן בצדק תמה בהגהות רא"ג על התום' הרש"ש שכתב בכלים שם דמלא הסיט להרמב"ם תא בין גודל לאצבע אבל לעיל הוכרתי שגם המ"ש העתיק בדבריו הר"ם דמלא הסיט הוא בראש הגודל עד ראש האצבע, ואולי היתה גם לפני הרב בה"ה הגרסא ברמב"ם כן, - קפח"י) ודע כי גם להיונים ה"י משיחה הנקראת $\delta\lambda\alpha\gamma$ שהי' ארכה ב' טפחים ושיעורה המרחק שבין הגודל לאצבע. עיין צ"מ ד. ג. מאאסטוטטנס דף 24. - קפח"י) זל הרמב"ם הגוון... כדי לטוות ממנו חוט שארכו כוחם הסיט כפול וכמה רוחב הסיט, קרוב לשני שלישי זרת, וכי' הה"מ דקאו על סיט פשוט, רצ"ל דשיעור שני שלישי זרת שהוא ב"ט הוא שיעור רוחב הסיט פשוט, ויהי' רוחב הסיט כפול ד"ש, והגאון בפ"ח בספרו מ"ס חיים העתיק וכמה רוחב הסיט כפול וכי' וז"ל הר"ם לא הוי גורם מלה, כפול' ומשיחה פי' בפשוט, והעיקר בנוסחא דידן גרסין כפול... ומוסכם עם

ואיך אפשר שבין אצבע לאצבע ב"ט, צריך להיות
 „כמפח“... וכוה סרה מעליו קושיה הגר"ב, ע"ש]
 ונ"ל שזהו שדקדק רש"י וכ' שבת קה"ב ס"ט הוא
 ההפסק שבין אצבע לאמה כמו שאדם יכול
 להרחיבו - , שנראה לי כונתו שאע"פ שבהרחקה עפ"ר
 ליכא טפח בכ"ז אם יכוון להרחיבו כמו שיכול, או יהי
 בו טפח, ואולי במקום „כמו“ הכתוב ברש"י, צ"ל
 „כ מ ה" וכן הוא הלשון בר"ן, שזכרתי לעיל, הסובר
 ממש כרש"י. —

ואל דעת רש"י ורה"ג (שסיט הוא טפח) ודעת
 הגאון שזכר הרמב"ם (שסיט היא ב"ט) נראה שכונן
 הרב המאירי בפירושו לשבת פכ, ב, רק שנשתבשו דבריו
 ברפוס, עד כי קשה להלמס, והנני להעתיקים ולהקנם
 רוחב הסיט... כדי מתיחת אצבע לאמה... ושיעור שני
 סימין [רצ"ל סיט כפול] הוא שיעור שבת [קרי שני
 מ' = שני טפחים—והיינו כדעת רש"י] אבל גאוני ספרד
 פרשו כדי מתיחת גודל לאצבע, והוא קרוב לב' שלישיית
 זרת, והוא באורך ד' [קרי: ב'] טפחים, [והוא דעת
 הגאון שזכר הרמב"ם, רק שהרב המאירי לא נחת
 לחלק בין סיט לרוחב הסיט]. ורוחב הסיט פשוט לפירוש
 האחרון הוא כפול [רצ"ל: סיט כפול] לפירוש הראשון.—

והדברים מבוארים, ועיין בפירושו ריש פ"ג דשבת. —
 סלע. מל"א הרגום של שקל, עיין ת"א בראשית
 כט—טו שמות ל—ג ועוד. וא"כ הוא משקל
 של תורה כ' גרות— מעות—, ע"ע, או תלתא ותילתא
 דינרין בכורות נ.א. — אכן סלע הנזכר בתלמוד
 הוא עפ"ר ד' דינרין, וכן תנא ר"ח ירוש' ריש קרושין
 סלעא ד' דינרין והוכיח זאת חילפי ממתניתין ב"ט פ"ד
 מ"ה כמה תהא הסלע חסירה ולא יהא בה הונאה רמ"א
 ד' איסרות מאיסר לדינר, ועיין רנ"ג עירובין פכ, ב וכן
 מוכח ממתניתין מע"ש פ"ב מ"ט הפורט סלע... כשלושה
 דינרין כסף ודינר מעות, הרי שהסלע ד' דינרין. והיו
 הסלעים הנ"ל, שקלים של תורה בטר שהוסיפו עליהם
 שתות מלבר (1/5 מלנו) בכורות ה, א. ע"ע שקל קטן.

ובדבר משקל הסלע התלמודי הנ"ל כ' רש"י
 ב"ק לו, ב ד"ה כסף צורי שהסלע ד' דינרין והדינר
 משקלו זהב... והוא שנים ומחצה למשקל הברזל, ולא
 פירש לן סה זה „שנים ומחצה“. ופרשו במקום אחר
 בכורות מט, ב וז"ל במנה של צורי... והסלע ד' זוזים
 והזוז במשקל זהב של משקל ב' פשיטין ומחצה למשקל
 הברזל, אבל גם שיעור פשיט זה עדין לא נדע לנו, כי
 היו פשיטים שונים זה מזה, ע"ע.

ודברים יותר מפורשים מצינו לו בפירושו לתורה
 שמות

שמת רש"י, והוא העיקר עכ"ל. ולא זכיתי להבין דבריו. דאיך
 כפול היא ד"ט? — ועד דבריו הרמב"ם עדיין צע"ק. דהנה
 ששיעורו מלא הסיט כפול, (ולא מלא רוחב הסיט כפול?) — אך
 אבל הפלא על הרב הסגיד שלא העיר על זה כלל. — (קצ) ובע"ש ראיתי דברים תמוהים, דיל וסלע הוא שקל התורה... ובסלע
 היו... שקל כסף ושקל מעות, וא"כ ה' ס ל ע (1) גם מחצית שקל הקדש והיינו סתם... וא"כ יש חילוק בין ס ל ע (2) ל ס ל ע (1)
 כי ס ל ע (2) סתם ה"ו מחצית שקל הקדש היינו שקל סתם ועוד היו שני שקלים והוא שקל הקדש, עכ"ל. ולא ארע אי מצא סלע סתם
 שהוא חצי שקל של קדש? (ואולי במקום הסלע, סלע לסלע ציל השקל, שקל לשקל) גם סה זה שבי, ועוד היו שני שקלים והוא
 שקל הקדש פתח בשני שקלים זסיים באחד ונגם זה יש ליישב ברוחב, אבל עכ"פ הלשון אין לו כל מובן, גם אם באמת הוא רק
 שהדיס, וציל כמו שתקנתו, אין לזה מקום בע' סלע רק בע' שקל, ולמה הביאו כמז' (1).

שכ' בתחלת דבריו שרוחב הסיט הוא שתיים זרת,
 הוא קודם שחלק בין סיט לרוחב הסיט. (4 רוחב הסיט
 כפול, והוא ד' טפחים, הלכ' שבת שם הל"י.—

ועתה דבריו הרמב"ם בפיהם"ש וביד החזקה מכוונים
 ומשהוים זל"ז, ולא כמאן ררצה לעשות פירוד בין
 הדבקים, [ועיין ריא"ז, שלמי הנבירים שבת שם, שכ'
 דבמיימוני ובפיהם"ש להר"ם איתא שהסיט היא ב'
 טפחים שהוא כרוחב הגודל מן האמה, ע"ש, הרי שמשוה
 גם הוא דברי פיהם"ש עם דבריו היד החזקה, אלא שכפה"ג
 נשתבשו הדברים ברפוס, וצ"ל שרוחב הסיט הוא ב"ט,
 כמבואר כ"ז לעיל], ובתפארת ישראל שבת פ"ג אות
 י"ד כ' על מלא רוחב הסיט כפול: כהפסק שבין גודל
 לאצבע, והוא כפול מן המרחק שבין אמה לאצבע
 שנקרא סיט סתם עכ"ל. הנה נמשך בזה אחרי הרב
 שם, ובהלכתא גברתא כ' המלבן (ששיעורו במתניתין
 כמלא רוחב הסיט כפול) שיעורו ד"ט. והוא כדעת
 הרמב"ם, ולא נתעורר ע"ז. ובכלים שם אות כ"ז כ'
 על מלא הסיט כמלאו רוחב שבין אצבע לאמה והוא
 כרוחב ד' גודלין (נמשך אחרי הרמב"ם שם אשר לפי
 מה שכתבתי לעיל, הוא מעות הדפוס) והוסיף ביכין
 אבל רוחב הסיט, הוא כרוחב שבין אצבע לגודל, והוא
 סיט כפול שהזכירו חו"ל, כך כ' הרמב"ם בשם אביו,
 עכ"ל, ולא נזכרו הה' מלים האחרונות, בדברי הרמב"ם,
 ולפי המבואר לעיל א"א לגרסם, כי לדעתו המרחק
 בין אנודל לאצבע הוא ב' טפחים משא"כ סיט כפול,
 שהוא לדעתו רק ד' אצבעות, או טפח. —

ובחון עשיר פ"ג דשבת, האריך מאד בשיעור
 הסיט, והניח דברי הרמב"ם בצ"ע כי לא ישרו בעיניו
 דברי הרמ"ם (ודברי הסמ"ג וביאורי הרש"ל לא זכר) משום
 דראה"ק שסבר שהוא תנא לית לא הא, ומשום שזרת
 הוא חצי אמה בת ה"ט, דהיינו 2,5— ולא 3— טפחים,
 אבל כבר הוכיחו רבים שראה"ק איננו תנא (עיין מכוא
 הפויטם לרוו"ה ותולדות ראה"ק להגאון שי"ר) ובערך
 זרת הבאה, דדעת הרמב"ם שהוא חצי אמה בת ו"ט, וכי
 כן הוא בתוספתא.

ומדברי הרמב"ם, שהמרחק בין גודל לאצבע
 הוא ב"ט, למדנו ששמת רש"י הוא כשמת רה"ג, שסיט
 פשוט הוא ד' אצבעות דהיינו טפח, דאחרי שכ' ששיעור
 סיט כפול הוא בין גודל לאצבע דהוא ב"ט, שם"מ
 שסיט פשוט הוא טפח. אלא שלכאורה צ"ע הא עינינו
 רואות שבין אצבע לאמה, שהוא שיעור סיט פשוט
 לדעת רש"י, ליכא טפח [וכנראה זהו קושיה הגר"א
 בשנו"א, ערלה שם, אלא שמעוה נפל כדבריו, ובמקום

שמות כא—לב שהשקל משקל ד' והיבנים שהם חצי אונקיא למשקל הישר של קלוניא קצי" והרא"ש בכורות פ"ח מ"ט אחרי שהעתיק דברי רש"י בפירושו לתורה הנ"ל כ' והגאונים כתבו שהפרומה פלגא חבה, והחבה גופא משקל שעורה ומוה שהשקל שפ"ד ג"ש [הדינר, רבע סלע צ"ו ג"ש], והובאו ב' דעות אלו קצי" בניו"ד סי' שכד.

וכדברי רש"י בפירושו לתורה כ"ה בשה"ג ריש קרושין דהסלע הוא משקל חצי אונקיא של כסף, אלא שלא פירש לאיזה אונקיא כונתו קצי". וכדברי רש"י בפי' התלמוד כ' גם וגמ"ה בכורות שם, וסר"רס מרומ"ב חרשות ס' שפר, וע"ש שגם הם סתמו, שהים ומחצה" למשקל הברזל כלשון רש"י בב"ב (אלא שכדברי רמב"ה איתה שם לפני זה: דינר זהב הזה ה' פשיט למשקל הברזל, ומובן שמה שפייס: ודינר כסף ב' ומחצה למשקל הברזל כונתו ג"כ לב' ומחצה פשיט, וסמך על מלת פשיט שזכר כבר) וכ"ה בהשבץ קמץ ס' הנה (אך הוא קורא איתן פונדיונות?) ובמחור וישרי ס' עז, ובכל בו דפוס לבוב סי' לח איתה

קצי" לפח"ו יהי' הוהוב 1/8 אונקיא והליטרא (וב אונקיות) החי' צ"ו והובים. אכן לקמן כה—לט ש' שהמנה (ק' זוויב) היא ליטרא ששוקלין בה כסף למשקל קלוניא? — ואולי סובר שהשקל לא הי' משקלו רק 12/25 והווי 8/25 אונקיא והיינו 1/100 ליטרא, ובכ"ז יצא בהוצאה כמו 1/96 ליטרא, כי כן גם אצל הרומים נחלקה הליטרא שהיתה צ"ו דרכמן על ק' דינר, והי' יוצא, הדינר, בהוצאה בשיעור דרכמא שלמה נואחרי שהאונקיא היא כ' פשיטם יהי' הוהוב עפ"ה מרויך 2,4 פשיטם, והפשיט (8/24) = 2,5 מעה. — ולפי מה שאכתוב לקמן בפנים שאפשר שיש ג"ס בין משקל דהכא למשקל דהתם ואין החשבון דהתם ענין לכאן, אפשר דחשבון חצי אונקיא לשקל הוא ברוק ותתי' המנה בת ק' וזו 12,5 אונקיא. וריא"ג ורש"י כ' שזנה בת מאה דינרין היא ליטרא (וי"ב אונקיות) וכ' הח"צ לחלק ביניהם ובין רש"י ע"פ מה ש' רש"י שהשקל הוא חצי אונקיא (דהיינו 12,5 אונקיא למנה) ובזה אולי הצדק אתו — אף שאפשר שהליטרא שלהם היתה כבדה משל רש"י וייב אונקיות שלהם היו שוין לייב אונקיות וחצי של רש"י. — אך מה שצוין עור לשמות כה—לט, היינו לחשבון המנה והליטרא ששוקלין בה כסף בקלוניא, שזכרתי לעיל, היא נורא לקיני' דארברה שם כ' גם רש"י שהמנה היא רק ליטרא. אלא שכפי שכתבתי אפשר שאין החשבון ההוא ענין לכאן, קצי" מלשון הרא"ש, והגאונים כתבו" (ולא: וכתבו הגאונים) וכן מלשון הסור, נראה שסברי ששני שיעורים תלוקים הם ועו"י בהל"ק להרא"ש שבי' וה"ס הם ב' אונקיות וחצי ... לפיכך רש"י ולהגאונים הוא משקל אלף ותשע מאות ועשרים שעורים כסף— וכ"ה בקצור פסקיו, רק שכדפוס ווילנא שלפני, מ"ש תתי"ז, נשתבשו הדברים מעט דיו"ל הי"ס לפי' רש"י ב' אונקיות וחצי ולדברי הגאונים אלף ותתקו שעורים וצ"ל ותתק"ב. וכן הבינו כל המחברים שאזכיר להלן בפנים. ובשלחן הטהור (אמסטרדם לשי"ד) כ' שה"ס הם אלף תתק"ב שעורים (דהיינו שפ"ד לסלע) והוא כדעת הגאונים, בכ"ז סיים והם ב' אונקיות וחצי משקל קלוניא (דהיינו חצי אונקיא לסלע) והוא כדעת רש"י, וזהו תיבא. אמת שגם הנמקי' ב"ב פרק המוכר את הספינה כ' ושקלתיו וממאתיו שדינר חצי רביע אונקיא (1/8). — נמצא הסלע חצי אונקיא כדעת רש"י, ובכ"ז כ' שם שהדינר צ"ו שעורות, ויהי' הסלע שפ"ד כדעת הגאונים אבל הוא לא זכר באיזה אונקיא משתעי, וכבר ידענו שהיו אונקיות שונות במקומות וזמנים שונים, ואולי היתה של הנמקי' כבדה משל רש"י ועד"ה בכורות, הזכרתיו לקמן בפנים נמצא גם הוא משקל שפ"ד ג"ש רק לז"ט אחר חצי אונקיא, וכ' שעכ"ה המשקל של מקומו כבר ממשקל שזכר רש"י. אבל על הש"ה"ש שכותב ספורש למשקל קלוניא ודאי קשה. — קצא) הריא"ז סיים והוא משקל ש' גרעינים של חטה ונמצא האיסר ג' גרעינים של כסף ונמצאת הפרומה פחות מחצי גראן, ואין החשבון סבוון דלפ"ה ש' גרעינים לסלע עולה האיסר ג' גרעינים ושמינית, ואולי נשמטה הסלה ושמינית עפ"ט, ובשה"ק דפוס ווארשא תרמ"א אשר לפני היא בשם ריא"ז שהוא (הסלע?) תשעה גרעינים. ולא אדע איך נתהוו הסעות (ובאמת כל הדרוש נשתבש בדפוס אשר לפני ואולי ברפוסים אחרים הוא כתונק). — ודע שגם רש"י כ' שהשקל הוא ש' ג"ח, אך הוא ז"כ על שקל בן כ' מעה. משא"כ הריא"ז נתקטל סלע התלמודי קאי — וע"ע שקל מה שכתבתי בדבר משקל החטים. — קצי" לפי מה שבי' ה"ים ריש שביעית משקל הסלע הוא 2/8 אונקיא, ואין זה סותר להמבואר להלן, שהסלע בן שפ"ד הוא להריב"ש 0,75 אונקיא ולהתשב"ץ 0,6 אונקיא? — כי אונקיות שונות הן, אונקיא של הריב"ש (384 × 1/8) = 612 ג"ש ושל התשב"ץ (384 × 10/8) = 640 ג"ש, משא"כ האונקיא של הרמב"ם שלפי המבואר בדבריו שם הוא 16 דרכמן וכל דרכמא 96 ג"ש דהיינו (36 × 16) = 576 ג"ש. והשיעורים 2/8 × 576 = 144 ג"ש כולם שוים. — קצב) המהרי"ל כ' שזה שיעור ב' והובים ריינש, ובר"ח שם כ' ונאי תמה ע"ז כי ב' זיר לא יעלו לשני ר"ט (שכל ר"ט הוא לפ"ה הרב בר"ח ערך 1,75 לז"ט בקירוב), כי ר"ש יותר מוהוב של אלו ההובים מאו ומשנים קרמוניות. ואינו תמה על תמיהתו הא מבוואר במהרי"ל שהוהוב הי' בניו"ד 3 1/3 לז"ט ואף כימי' מהרי"ו הי' מתחלה הי' מתחלה 2,5 לז"ט רק אח"כ נתקטן בימיו, ואיך יאמר הרב בר"ח כי 1,75 לז"ט הוא יותר מוהוב מאו ומשנים קרמוניות? — וע"ש שסבר לאמר שחשבון מהרי"ל בידך הוא לפ"ה רש"י ונלכאורה גם זה תמוה, הא גם לרש"י לא יהיו ה"ס פחות מן 2,5 אונקיא שהן 5 לז"ט, עיין לקמן בפנים. ואיך יתיישב לו שבויר שהם לפ"ד פחות מעט מן 3,5 לז"ט הוא עפ"ה רש"י? — אבל באמת זה לא קשה על הרב, דהוא מצא ששפ"ד ג"ש שיעור סלע והגאונים משקלם 1 לז"ט, ואחרי שהריב"ש משקלם 3/4 אונקיא = 1,5 לז"ט שמי"ס שהלו"ט שלו שוה אל 1,5 לז"ט של הגאונים ורש"י שהם 3,6 לז"ט הווי (3,6 × 1,5) = 6,05 שיעור הי' בב' זיר שהם כעט פחות כזה כשיעור רש"י, אבל

העתיק

העתיק

העתיק דברי רש"י וכ' שחצי אונקיא הוא י' אשטרליש קצנ) והביא מה שהמה ר"ת עליו על מה שמשוה משקל זהב למשקל דינר כסף, והחליט שלדעת ר"ת הסלע משקלו רק רבע אונקיא, גם הביא שהרא"ם מלונדרש ב' שהמעה חצי אשטרליש, והדינר הוא ג' פשימים (אשטרליש), ומיום קצרו של דבר ה"ם לפדה"ב לר"ת כ"ה אשטרליש, לרש"י ג' ולרא"ם מלונדרש ס'. ושוב כ' ובסמ"ק סי' קפג כ' שהפרומה (כצ"ל) משקלה חצי שעורה ולפ"ז יש לפרש ה"ם של פדיון הכן בענין אחר. ונראה שסובר שדעת הסמ"ק היא דעה רביעית, ולי ה"נ להעמיד על שה"ם, שזכר הרא"ש כי בדבר שיעור ר"ת הכתתי בע' דינר שאינו מוכרח שחלק על רש"י, ושיעור הסמ"ק עפ"ה ג"ש הוא שיעור הגאונים שזכר הרא"ש, ונראה שהוא גם שיעור הרא"ם מלונדרש, שהרי הרשב"ם כ' בס' אלף יוד שהוא חושב ע"פ גרעיני שעורה, ובכ"ז כ' סי' ר' שהסלע י"ב אשטרליש כהרא"ם מלונדרש וכ"נ מדברי הרמב"ן שזכרתי לעיל. — ולא עוד אלא שכבור הייתי להעמיד על אחת, דהרי מדברי הריב"א אנו רואים ששיעור רש"י (חצי אונקיא) הוא י' אשטרליש והוא נערך לשיעור הגאונים (י"ב אשטרליש) כערך 5 אל 6 ואחרי שרש"י קרא קמפרש, אפשר הי' לאמר דרש"י קאי אשקל של הורה קודם שהוסיפו על המטבע שהות דהיינו בן כ' מעה, אבל סלע בן כ"ד מעה, דהיינו אחרי שהוסיפו על המטבע שהות, יודה להגאונים דהיה $(10 \times \frac{6}{5}) = 12$ אשטרליש. ומה שלחשבון רש"י הוה הסלע $(10 \times \frac{6}{5}) = 0.6$ אונקיא, ולהגאונים 0.75 קצנ) אולי משום דאונקיות שונות הן, ואונקיא של הגאונים היתה $\frac{1}{5}$ אונקיא של רש"י ושפיר הוי $(\frac{4}{5} \times 0.75)$ רק 0.6 אונקיא של רש"י. — ואם כי מפירוש רש"י התלמוד יצא לנו שחושב גם את הסלע, בן כ"ד מעה, רק י' פשימים, אשר כנראה מדברי

הרא"ם מלונדרש הם והאשטרלישם חד הוא ? — אפשר שהפשימים ההם היו כבדים מהפשימים של הרא"ם מלונדרש והגאונים, ואולי זהו שדקדק רש"י בפירושו התלמוד וכ' „למשקל הברזל" וכ"ה אצל רמב"ן ובשו"ת מהר"ם מרוט"ב שזכרתי לעיל משא"כ בפירושו לתורה שב' „למשקל הישר", לפי שמשקלות שונות הן, (האונקיא) והפשימים למשקל הברזל היו כבדים מהאונקיא (הפשימים) למשקל הישר, שזכר בפירושו לתורה, שהות, [ומה שכתב בהסמ"ו והכ"ב שהלימרא בה 250 פשימין למשקל הברזל היתה, כ"ה דינרין" (של זמננו), והרא"ם מלונדרש—שהלימרא בה 300 אשטרליש היתה, כ"ה דינרין", משמע ג"כ קצת שהפשימים למשקל הברזל הי' $\frac{6}{5}$ אשטרליש כסף של הרא"ם]. — עוד י"ל שאף שהפשימים הי' שוה בסחורו רק $\frac{1}{20}$ אונקיא (או $\frac{5}{100}$), אכן במשקלו הי' $\frac{6}{100}$ אונקיא, (וי' פשימים הוי $10 \times \frac{6}{100} = 0.6$ אונקיא, כחשבון הגאונים). לפי שהי' בו $\frac{1}{6}$ סינים, ובוה מדוקדק גם לשוננו: „במשקל" זהב של „משקל ב' פשוטים ומחצה" קצנ), לפי שמשקלו הי' יותר משויו. אבל מה אעשה אם אין בן דעת הרא"ש והמור והבאים אחריהם, ואולי ידעו כי הפשימים של רש"י הי' גם במשקלו רק $\frac{1}{20}$ אונקיא במשקל הישר [ומה שב' „למשקל הברזל" הוא הוציא, ממשקל הכסף, עיין לקמן], אלא שלפ"ז לכאורה קשה מה שמשוה רש"י שיעור זהב שקל דקרא לשיעור הסלע התלמודי—ואולי סברו דנסבוקרא סלע, ולא שקל קמפרש, כמו שהבין דבריו הרמב"ן ז"ל (עיין הערה קצו). לפי שסובר כר"י ור"א ברדר"ב בכורות שם, שלפדה"ב (והה"ד לאינך שחשבה מתניתין התם) בעינן שקל לבתר דאוסיו עליו שהות, [אבל שקל של הורה יסבור רש"י שהוא רק $0.6 \times \frac{5}{6} = \frac{5}{12}$ אונקיא וכ"ה שקלים כאלו, מנה $10 \times \frac{5}{12} = 10 \frac{5}{12}$ אונקיא] קצנ) אלא שלפ"ז קשה מה שכתב שמות כה—למ שמונה בת כ"ה שקל בני כ' מעה (ע"ש בפנים

בעצמו הגויש שקשה לאמר בן דהרי סיים המהר"ל שכן מסקנת הסמ"ג. ואני אוסיף דבע' מורגש סבואר ע"פ דברי הרי"ח, שחלעל לרש"י הוא $3 \frac{1}{8}$ טורגש ויהי ה"ם רק $(3 \frac{1}{8} \times 5) = 15 \frac{5}{8}$ טורגש, משא"כ בודר שהוא לפי מה שכתב המהר"ל כ' והובים. ועכ"ה חרשב כהגאונים, ונמאן רא"י. למה שכתבתי בע' זהב, כי הבודר של המהר"ל הם יותר מעט מה"ם, וכי החשבון המדוקדק הוא $15 \frac{5}{8}$ זיר, דהיינו (לחשבון י' טורגש לזהב כמו שב' המהר"ל) $15 \times 10 = 18,75$ טורגש, ולמה שכתבתי להלן בפנים שערך שיעור הגאונים לשיעור של רש"י הוא כערך 6 אל 5 אם לרש"י ה"ם הוי $15 \frac{5}{8}$ הוי להגאונים $(15 \frac{5}{8} \times \frac{6}{5}) = 18,75$ טורגש, והשיעורים סמוכים. — קצנ) ומה שהזקוק $(20 \times 8) = 160$ אשטרליש, וכריב"א שם איתא ס"ה והוא עזות, (וכפ"ה הי' כתוב ק"ם, ואחר שסבר על הק' שהוא הי' הפך גם הסדר וכ' ס"ה) ועיין ריב"א בראשית לו—כח על עשרים כסף שב' שזכרו אותו בכ' (כצ"ל) זקוקים כי כסף עולה ק"ם והיינו ק"ם אשטרליש, ועיין שם בתוס' והמסורות שגפלו בשניהם בדמים אפשר לתקן בכאויא ע"פ חבירו, ועיין לקמן בפנים בחשבון הכפרים... קצנ) דהרשב"א כ' שה"ם הם חצי זקוק (ר' אונקיות) פחות רביעי, דהיינו 3,75 אונקיות, והוה הסלע $(3,75) : 5 = 0,75$ והר"ן סוף כתובות כ' שכ"ה דינר צורו $(6,25)$ סלע) הם ע"ה ארייניץ (או י"ב ארייניץ הסלע) שהם ד' אונקיות וחצי אונקיא וג' ארייניץ. נמצאו ע"ב ארייניץ הם 4,5 אונקיא, והסלע, י"ב ארייניץ $(4,5 \times 12) = 72$ = 0,75. והה"ם כ' שכ"ה דינר $(6,25)$ סלע) הם ע"ה ארייניץ (או י"ב ארייניץ הסלע) או ד' אונקיות ושלש רבעי אונקיא חסר ארייניץ אהר. והוא דע"ו ארייניץ הם 4,75 אונקיות, והסלע יב ארייניץ $(4,75 \times 12) = 76$ = 0,75 קצנ) וכן רב אחרי כתבו זאת בא לידי הספר היקר כפתור ופרח (דפוס ברלין). ובפתיחתו את הספר וראיתי דף 64 שב' שהסלע לרש"י ז"ל בפירושו לתורה 6,25 דרהם, ובפירושו לגמרא — 7,5 דרהם, שפתיחי ע"ז מאד, ואומר מצאתי סמוכין לדברי כי ערך 7,5 אל 6,25 הוא ג"כ כערך 6 אל 5. אבל אחרי עברו על כל הפרק על הכיר ראיתי שבשני השיעורים כונת הרב לשקל אחד (ולא עוד אלא שכפורש יצא כחשבוננו שם השיעור 7,5 דרהם הוא לשקל בן כ' מעה, ולא לסלע בן כ"ד מעה), וכי השיעור הראשון מצא ע"ה אונקיא שהכיר (אשר כי ודע אם הוא כי ודע אם הוא כי ודע אם הוא) אחרי כי אונקיות שונות הן, (ע"ע) והשיעור השני מצא ע"ם מה שב' רש"י בכורות ג' א על האכור שם בכ"ם רבי"א סלעו ראורייתא תלתא ותילתא דהיינו $3 \frac{1}{8}$ דינר, ולפי שחשב את הדינר צ"ו ג"ש יצא לו דהוה שוה 7,5 דרהם, ע"ש בפנים. — אבל ע"ז הרי אנו דנים אם סובר רש"י שהדינר צ"ו ג"ש או לא, ועיין לקמן כי גם במשקל השיעורים יש להסתפק. ודע כי מהסבואר שם בגמרא שיעור זה הוא לשקל בן כ' מעה, והסלע על הרב בכפרים שזכרו שם שיעורו ה"ם של פדה"ב הביא גם שיעור זה לדעת רש"י, ולא העיר כנ"ל דרש"י פסק כרבא—ועיין הערה הבאה. — קצנ) אלא שלדעתו הוא דתקן, דרש"י בכורות מט, ב על וכולן בשקל הקדש כי הוה „עשרין סעיין", משמע קצת שסובר כרב"א שגם אחר שהוסיפו על המטבע שהות מ"ם התשלוטין שמהויב לשלם ע"פ סבוה קצנ) בתורה, אינו משלם אלא בשקלים בני כ' מעה וכן משמע בס' יריאם סי' שיג, שב' ותנן בס' יש בכור ה"ם של פדה"ב במנה צורו... ומשקלם שפתיחי כמה (ב) וכ"ה גרה בגרעין חרוב.

האונקיא שזכר הרב ז"ל קצין) - הרי דעת הרמב"ן כאן שהסלע שהוא ד' דינר ששדנג, דהיינו שפ"ד ג"ש, הוא 0,76 אונקיא קלנויא, נמצא שלרש"י שחושבו חצי אונקיא הוא $(0,5 \times 384 : 256 = 0,75)$ (והפשיט ש"ל 25,6 ג"ש).

אלא שדברי הרמב"ן צלע"ג, שבמכתבו מאי, נדפס סוף פירושו על התורה ואצל ספרו הולדות אדם והובא בקצרה כמ"ע אמרי בינה פנ"ו כ' בזה"ל: ברכני ה' ובאתי לעכו ומצאתי... מטבע כסף... ומשקלה חצי אונקיא שזכר רש"י... והנה נסתיעו דברי רש"י סיוע גדול כי כפי דברי רז"ל (עב"ח שרצ"ל הרי"ף והגאונים) הדינר צ"ו שעורות והרי הוא הדינר שקורין בעכו כואנד שבך הוא שיעורי' וכך קורין לכואנד דינר צוריו... ומשקל הדינר הזה ג' אשמרליש... נמצא הסלע יב אשמרליש לפי דבריהם, ואינם אלא עשרה כדברי רש"י... שהגוים הוסיפו עליהן שתות קצת) - הרי לפנינו שד' דינרין בני צ"ו ג"ש פחות שתות, דהיינו ש"כ ג"ש, הם חצי אונקיא של רש"י, כמו שכתבתי (ולא רנ"ו כמו שעולה מפירושו לתורה) והפשיט של רש"י הוא האשמרליש והארגנץ של הגאונים דהיינו ל"ב ג"ש - וסבר הייתי לאמר שנים בפירושו לתורה חושב את האונקיא של רש"י הר"מ ג"ש (וחצי ש"כ), וכי השיעור האמיתי לשפ"ד הוא רק 0,6 אונקיא של רש"י, ולא בדיוק כ' 0,76 ולזה נוסה גם לשונו שב' שהדינרין שבתלמוד גדולים מן הזוהבים היוצאים, קרוב לשליש" - שמשמע קרוב ולא שלישי ממש. - אבל מה אעשה אם מהריב"ש ס"י כג,סו וקנג נראה שסובר שהרמב"ן בדיוק נקט 0,75 אונקיא, וכי האונקיא היתה שוה אל האונקיא דקטלנויא ומיורקא, דהוה ט"ו ארגינץ (ובל ארגינץ ל"ב ג"ש, דהיינו הקי"ב ג"ש האונקיא), ואם כי לא ארע איך יפרנס דברי הרמב"ן ז"ל במכתבו בכ"ז אני רואה את דבריו כי כפי המבואר בע' אונקיא, גם אונקיא

בפנים דזה מוכרת דהרי לפרש משקל הכנורה דקרא קאתא) היא ליטרא ששוקלין בה הכסף למשקל קלנויא והרי הליטרא היא י"ב אונקיות משא"כ המנה הזכרת שאינה עולה רק $10^{5/12}$ אונקיא? ונלאמר דאף בנמטרא שקל בן כ' מעה מפרש משים דפוסק כרב"א וכי דעהו דסלע צורי הוא כ' מעה-, עיין הערה קמה-, זה ודאי אי אפשר דהרי כ' בכבורות נ"א דסלעין דאורייתא תלתא דינר צורי היו ותילתא דהוא, "עשרין מעין" הרי שדינר צורי הוא לדעתו ו' מעה, וכן מצאתי לו בכ"מ. ואנכי סבור הייתי לאמר דמשקל "רכסף" שמוכר כאן ה' קל כמשקל הברזל והישר שזכר במ"א (ועיין במעדני יו"ט בכבורות שם שהיתה לפניו הגרסא ברש"י, למשקל דגדול" - ונראה שמשקל הברזל ה' גדול ושהי הגרסאות חד הוא) והיו נערכים זל"ו כערך 126 אל 144 קצו) וכי ליטרא למשקל הכסף לא היתה רק $(125/144 \times 12) = 10^{5/12}$ אונקיא למשקל הברזל. - ואם נאמר שלדעה רש"י המנה בת ק' דינרין (600 מעה) היא רק י"ב אונקיות התי' הליטרא של כסף $(12 \times 500 : 600) = 10$ אונקיות. אכן במח"ו ס"י עז (לפי שמצאתי רשום אצלי, כי אין הספר ה"י עז) כ' שכנה צורי היא ליטרא ששוקלין בו "כסף" למשקל ישר של קלנויא, והיא כ"ה סלעים שהוא ק' וחובים... שכל זהוב שוקל שנים פשוטים וכחצה למשקל הברזל. הרי דלא כחלק בין משקל הכסף למשקל הברזל, ע"כ הדבר צ"ע. - עכ"פ אין לנו הכרח שיהי' הסלע לרש"י פחות מש"כ ג"ש, אבל אני רואה לכאורה לזה הכרח ממקום אחר, דהרמב"ן שמות ל-כט כ' שיער הרב (רש"י) בזהובים הנמצאים בדרו וגם בדרנו והם כמשקל האונקיא שהזכיר ואינו כן... והדינר הנזכר בתלמוד הוא דינר ששדנג, והוא יותר על דינר ערבי שתות ולפי השיעורין... שהדינרין שבתלמוד גדולים מן הזוהבים היוצאים בזמנינו, קרוב לשליש" והשקל ג' רבעי אונקיא של ארץ הזאת והוא

והוא זה בנתיא ס"י צ"ח, וכ"כ באי"ז הלי' בכורות ס"י תקכ"ג שהלכה כרב"א לפי שבתראה הוא ועיין הערה הקודמת. ועיין מהרי"ט אלגו הלי' בכירות מה שהאריך ברין זה, ולא ארע למה לא זכר דברי רש"י הנ"ל ולא דברי התניא (והא"ו) לא נדפס בימיו, והיראים אפשר לא זכר משום דאשתבש בדפוסו. וראיתי לח"א שב' שהשקל רק כ' מעה, והסלע כ"ד לפי שהוסיפו עליו שתות כבית שני, וכיום ואע"פ שהסלע בימי משה ה' רק כ' מעה מ"מ פסקו להלכה בשו"ע ויר"ע ס"י ש"ה וכן הרב בפ"י המש' בכורות פ"ח מ"ו, שה"ס של פדה"ב צריכות להיות בני כ"ד מעה, וצריך טעם מדוע ומני"ל הא? עכ"ל. ואשתמתי' לפי שעה, כל המשא ומתן של התלמוד והגאונים הנ"ל ועיין רמב"ם ריש הלי' שקלים. - קצו) ואם כנים איתנו בזה, הייתי אומר עוד כי כהליטרא למשקל הכסף כן גם הפשיט למשקל הכסף ה' $125/114$ מפשיט למשקל הברזל, והוא ה' מטבע היוצאת בקלנויא, ונקרא פשיט סתם, וזה אולי כונת היראי' וזכרתו בע' אונקיא שב' והפשיט למשקל הברזל בקלנויא הוא פשוט קלניש ושמינית פשיט זמעת יותר, רבפשיט קלניש הנ"ל כונתו לפשיט למשקל הכסף, והנה $(1 \frac{1}{8} \times 125/114) = 125/128$ והסר לפשיט שלם אך מעט $3/128$, ולכן כ' זמעת יותר. קצו) כאן פשתי הרמב"ן ברר מללו שהאונקיא שלו היא האונקיא של רש"י. ובתורה"ש כ' אונקיא של רש"י ב' סלעים ואונקיא דרמב"ן וריב"ש סלע ושליש, וכ"כ ש"ז לפני זה דמה שב' הריב"ש אונקיא קלנויא הוא טהר"פ כי אונקיא קלנויא היא רש"י שהוא ב"ס - וכ"ז תמות מאד שמלבד מה שרמב"ן מפרש אפסא, הנה לפי דבריו לא יהי' מחלוקת בין רש"י והגאונים (הרמב"ן) במשקל הסלע רק דמיורי באונקיות שונות, וזה אינו מכבואר למעיין. - ודע שמדברי הרמב"ן כאן (וכן מדברי שאוביר להלן) אנו רואים שגם הבין רש"י בקרא סלע בן כ"ד מעה קא מפרש, ועי' רמותי לעיל בפנים. קצת) ולא זכיתי להבין דברי קדשו של מאיר עינינו הרמב"ן ז"ל, הרי בעצמו כ' שבעינן האידרא לפדה"ב סילעא דרבנן כדאוספו עליהו שתות, ומאי מייחא משקל שראה? אולי שקל ההוא בן כ' מעה ה'י, ועיין מהרי"ט אלגו הלי' בכורות שם, שהבוא סר"ס שגם שאחרי שהוסיפו על המטבע שתות יש דברים שמשתלמין בשקל של קדש בן כ' מעה. - ועיין השגות הראב"ד ריש הלי' שקלים. אבל סלע של פדה"ב (שהוא בן כ"ד מעה) שפיר אמשר להיות שהוא ד' כואנד, "שמשקל כאריא י"ב אשמרליש ובפרט שהוא נקרא דינר צורי, ולאחר שמה שב' שהגוים, הללו' הוסיפו עליהם שתות, רצ"ל אחרי זמן התלמוד הוא דחוק קצת). ואולי ל"ל חילוקי של המירוט"א, וסובר שכל התשלומין היו משתלמין באותה מטבע שהוסיפו עלי' שתות, ואחרי שבצא השקל שמשקלו רק ש"ב ג"ש, או 0,5 אונקיא קלנויא (ולאמר שהוא נשתיר מומן קודם שהוסיפו על השקל ודאי לא מסתבר) הוכיח ששיעור רש"י הוא האמיתי (ושקל של תורה עכ"ה ה' $10,5 \frac{5}{12} =$

אונקיא קלוניא היתה ככרה, שזכר האו"י, לא היתה רק 618-620 גראן פאר' ולפי המבואר בע' שעורה שמשקלה להרמב"ן הוא 1,2 ג"פ, תה"י האונקיא (620/1,2) לא יותר מן 617 ג"ש, והוא קרוב לשיעור הריב"ש הנ"ל.

שוב יז' אחרי כתיבי זאת, כא לידי התשב"ץ ומצאהי כחיג ערס"ו דברים הנוגעים לענינו, וראיתי להעתיקם בקצרה, הביא הא דאמרו בנסרא ששקל של תורה תלתא ותולאה דיגריין הוה, וכי וזה קודם שהוסיפו על המטבע שתות, כי מן התורה אין השקל אלא כ' מעות... וחכמים עשו שש מעות כל הדינר, והשקל שהוא ד' דיגריין חור להיות כ"ד מעין... וכ"כ הראשונים והאחרונים ז"ל ודבר מוסכם שה' שקלים הם כ' דיגריין (רצ"ל בני ו' מעה) ורש"י ז"ל ה' אומר כי השקל שהוא ד' דיגריין הוא חצי אונקיא של מקומו והיא האונקיא של צורפים במקום הזה, אשר עשרים זהובים הם ג' אונקיות, ויהיו ה' שקלים ב' אונקיות וחצי (דהיינו 16 2/3 זהובים) ... והרמב"ן ז"ל ראה בא"י זה השקל משקלו כמו שכי' רש"י ז"ל אבל הגאונים ז"ל אומרים שהדינר משקל צ"ו חבות... וכ"כ הרמב"ן ז"ל שראה אותו שם והוא זה שאומרים הגאונים ז"ל אי"כ יהיו ה' שקלים משקל כ' זהובים שהם ג' אונקיות וזה אינו סותר דברי רש"י ז"ל שהשקל שראה הרמב"ן ז"ל תחלה אינו אלא שקל של תורה קודם שהוסיפו עליו שתות שהרי ביד הכותים ה"ו ואינם מחויקים בדברי חז"ל... אבל אחרי שהוסיפו שתות... עשהו כ"ד מעין אי"כ חזרו ב' אונקיות וחצי של רש"י ג' אונקיות... ובוה הוא הסכמת הרמב"ן עם הגאונים שכי' שהדינר ג' ארגינץ ובכל ארגינץ ל"ב חבאות עכ"ל התשב"ץ, ואם כי הימא על הרב שלא העיר כלום על דברי הרמב"ן בפירושו לתורה שזכרתי שכי' שהשקל 3/4 אונקיא של רש"י קצחי) וכן קשה מה שכי' שהסכמת הרמב"ן עם הגאונים, והרי הרמב"ן כמכתבו אשר לפנינו יסכים עם רש"י, ועיין צדה לדרך כלל נ' מ"א פ"א שגם הוא העיר שהרמב"ן חזר בו והסכים לדעת רש"י—עכ"פ רואים אתנו מדבריו א) שסיבר שרש"י והגאונים לא פליגי בשיעור המטבעות, רק רש"י שקל בן כ' מעות קא מפרש, והגאונים—סלע בן כ"ד מעה קצחי). ב) כי הסלע בן כ"ד מעה שהוא שפ"ד ג"ש להגאונים הוא 0,6 אונקיא של רש"י נמצא דהחצי אונקיא של רש"י הוא ש"כ ג"ש, הכל כמו ששערתי ות"ל שזכרתי לכוון לדעת גדול כמוהו. —

ואולי סובר גם הסוד שחצי אונקיא של רש"י הוא ש"כ ג"ש כמשקל שקל של תורה לדעת הגאונים ובוה ניחא לי מה דכי' ביודיע סי' רמ"ס לענין חיוב לתת שלישית השקל לשנה (ב"ב פ"א) שהוא שתות אונקיא, דהיינו לכאורה כשמת רש"י שהסלע השלם הוא חצי אונקיא, ולא זכר דעה הגאונים שהוא יותר מזהו (ולאמר שהאונקיא שזכר כאן איננה של רש"י אלא גדולה ממנה—עיין הערה קצ"י—לא מסתבר, אחרי שבסי' ש"ה כשזכר שיעורי' של רש"י כ' ג"כ אונקיא סתם, ולא פירש שהיא אחרת, ולא אותה שמוכר כאן) אלא היינו מעמא, דסובר ששלישית השקל אינו משהלם עם התוספת (רצ"ל שתות מכ"ד מעה) אלא משקל בן כ' מעה והיא לדעת הגאונים חצי אונקיא. ועיין שו"ת גמירח סי' מ' שכי' אריא לעולם אל יפחות אדם משלישית השקל בשנה, ושקל הוה"ו ארבע"י כספים, שלדעת הרב המו"ל כונת הגאון לשליש שקל של תורה בן כ' מעה, ועיין מה שכתבתי בע' אסימון. ונעכ"ח שהא דאמרו בכורות ג', א כל כסף האמור בתורה הוא כסף צורי, יפרשו דעל כסף שבתורה נאמר ולא אכסף דכתובים, והגאון אפשר עוד שיפרש דכסף צורי הוא כסף קודה שהוסיפו עליו שתות עיין הערה קמא, או דמפרש בכסף צורי בכסף נקי לאפוקי כסף סמינה שהוא כסף סיגים עיין ע' מנה צורי. ואכן ברדב"ו מת"ע פ"ו ה"ה כ' משלישית השקל הלז הוא ב' דרהמים כסף נקי (128 ג"ש) והיינו שליש סלע בן כ"ד מעה, גם הרב בצדה לדרך שחשב במאמר א' כלל ה' פרק א' את הסלע ג' רבעי אונקיא, כי שם כלל ד' פרק ו' ששלישית השקל הוא רביעי אונקיא. ולפי מה שהבין הש"ך כן גם דעה הסוד, רק שכאן הלך בשיטת רש"י, שגם הסלע בן כ"ד מעה לא ה"ו רק חצי אונקיא, ולכן כ' השיך שלדעת הגאונים הוא יותר מזה קצחי"י ולדעתי מסתבר כמו שכתבתי.—

נשוב לפלוגתת הריב"ש והתשב"ץ: שיעור הגאונים הוא לשניהם שפ"ד ג"ש, ואם הריב"ש חושבם 0,75 אונקיא והתשב"ץ 0,6 הוא ספני שהאונקיא של התשב"ץ היתה 620 ג"ש, ושל הריב"ש 612. והג"מ בניניהם היא רק בשיעור רש"י (נר"ת). — ואי נימא דגם להתשב"ץ שיעור רש"י הוא לסלע (ועיין הערה קצחי"י) יצא לנו (לחשבון 1,2 ג"פ השעורה) השיעורים הללו:

שיעור

קצחי) הרב הקשה כעין זה מעצמו על עצמו, מהא דמצא להרמב"ן בחי' לכתובות שהאונקיא היא רק ס"ז ארגינץ (דהיינו ס' ארגינץ של ה"ס 3,8 אונקיא) ושכי' הרשב"א (הבאתי דבריו בהערה) ותירץ שזה בוקוק ואונקיות סאקס מקומם (רצ"ל שהוקוק והאונקיות שלהם היו קלים, אבל באונקיות הצורפים בכאן (שהן אונקיות בכאן) שיש ב' נקרי: כ') ארגינץ באונקיא הם ב' נקרי: ג') אונקיות, ועיין תשב"ץ ח"ב ערצ"ב שגם שם כ"כ והכריח זאת מדבריו הרמב"ן בטוב טעם. אבל דברי הרמב"ן בספ' לתורה הנ"ל עכ"ל כמורש שהסלע הוא שליש אונקיא של רש"י ודאי אי"א לתרץ כן. קצחי"י) וגם זה קשה שכצאתי לו בחיב ערס"ס שהביא דעת הגאונים בשיעור הדינר (ע"ש בפנים) וסוים ורש"י ע"ה... והרא"ש מסכים לדעתו—הרי שסובר דפליגי בשיעורא. — ודע שנעלם ממני אי' הסכים הרא"ש לדעת רש"י ועיין הערה קצ"י שבכל המקומות שדבר הרא"ש מה"ס הביא שתי הדעות, של רש"י והגאונים ולא גלה דעתו כסאן כ"ל. קצחי"י) והוא או שליש"ן 0,6 אונקיא או שליש מן 0,75 אונקיא כמבואר כ"ז לעיל. והגאון בצ"צ יודיע סי' רכ"ג כ' שרש"י הוא שליש חצי אונקיא ולהגאונים שליש אונקיא כמבואר בס"ז סי' ש"ה שהסלע והאונקיא שיעור אחר—ולא נתעורר, או לא העיר שניכ"ח אונקיות שונות הן, ואין להעריך שליש חצי אונקיא של רש"י לשליש אונקיא של המ"ז, (ואם באנו להעריכם ולז"ו יהי' לרש"י, ע"פ אונקיות המ"ז, או שליש מן 5/8 אונקיא. לחשבון התשב"ץ, או שליש מן 2/3 אונקיא, לחשבון הריב"ש, כמבואר למעיון.)

1	שיעור הגאונים לרעה שניהם 0,75 אונקיא קמלוניא , שהוא 0,6 אונקיא קלוניא והיא 384 ג"ש = 460,8 גראן פארני
2	שיעור רש"י להרשב"ץ 5/8
3	להריב"ש 0,5
4	שיעור ר"ת להרשב"ץ 5/16
5	להריב"ש 0,25

384, "	320.	"	"	0,5.
307,2 "	256.	"	"	0,4.
192 "	160.	"	"	0,25
(קצט) 153,6 "	128.	"	"	0,2.

המורנש הצרפתי כסבואר בדבריו).

ובכפ"פ פמ"ז חיבב יא דעות בשיעור הסלע ,
ואלו הן כפי שמדרן הרב בדרף 64. (א) רבינו ברוך ,
(ב) רבי אשר , (ג) בעל העיטור , (ד) הרמב"ם והרשב"א,
(ה) רש"י בנמרא , (ו) אבן גנאח , (ז) רש"י בתורה , (ח)
ר"ת ולהלן דף ס"ד הוסיף עוד טו מטבע שראה הוא ,
(י) רי"ח , (יא) הרי"ף ור"י הכהן . והנה שיעור הרי"ף
ודאי שאינו שיעור חדש , כמו שכתבתי בעי' דינר
ערבא, וכן שיעור רש"י בנמרא לא נמצא ולא הי' כמו
שכתבתי בהערה קצד . ושיעור רי"ח מכוון לפי דברי
הרב בעצמו לשיעור רש"י בפירושו לתורה כמו שכתבתי
בעי' דינר פרשיש ועי' מורנש , ושיעור אבן גנאח אינו
ענין לבאן, כי הוא שקל של תורה בן כ' מעה קמפרש
וגם בזה לא חדש כלום, רק העתיק דברי רבא בכורות
גא ע"ע שקל . נשארו לנו רק שבעה ואלו הן לפי
דברי הרב:

לרש"י ה"ם	31.	דרהם עם 15 3/4	ג"ש והסלע 6.	דרהם עם 15 19/20	ג"ש
לר"ת "	16.	"	"	21 1/4	" (ומשהור)
להרמב"ם והרשב"א	45.	"	9	"	"
לבעה"ט	50.	"	10	7 1/4	"
לר"א	54.	"	10	51 1/5	"
לר"ב	87.	"	17	32	" (רא)

מסודר ע"פ המטבעות הצרפתים, שידע הרב ויצא
בזמנו בערך הלז, ע"ש דף סד. אך לפי שע"פ עולה
לחצי אונקיא ($9 \frac{3}{8} = (150/16)$) אשמרליש, והוא מצא
לרש"י בפרק הוהב שדינר משקלו כ' אשמרליש ומחצה,
והסלע י' אשמרליש (וב) לכן הלך מן המאוחר
אל המוקדם ויצא לו

ל"וח ב. 1 זקוק = 8 אונקיות = $63 \frac{1}{8}$ מורנש (והיה האונקיא
 $160 = [3 \frac{1}{3} = 62 \frac{2}{3} = (8 \cdot 53 \frac{1}{3})$ מורנש, וחצי" = $3 \frac{1}{3}$)
אשמרליש (ג) = 640 פשיט (מורנש דק) (ד), ע"ש דף 66.
והנה לא ביאר הרב כמה ערך הזקוק בן $63 \frac{1}{8}$ מורנש אל
הדרהם אם הוא 100 דרהם, או לפ"ח כ' דרהם
למורנש

קצט) מרשימה זו רואים אנתנו ששיעור ר"ת לשיעור הגאונים הוא כערך 1 אל 3 או כערך 25 אל 60 והגרי"א בביאוריו
ליורה ס"י שיה זאהע ס"י ס"ז כ' שלר"ת הוי ה"ם זקוק ולהגאונים זקוק וכו' שלישי זקוק, וע"ש דמשמע בדל"ת כונתו
לר"ת בר"ם הם ר"ת ככ"ם) וזהו תימא דלפי חשבוננו שיעור ר"ת לשיעור הגאונים הוא כערך 3 אל 5 ואינו משתנה אל אחר
הערנים שוכרתי - והגרי"א כ"כ ע"ם האגודה, ועי"ן מה שכתבתי בזה בעי' זקוק וליטרא. - (ו) ועפ"ח המדויק 16 דרהם עם $42 \frac{2}{3}$
ג"ש לה"ם (דהיינו $16 \frac{2}{3}$ דרהם) ולסלע 3 דרהם עם $1 \frac{1}{8}$ ג"ש, עי"ן לקמן אות כ' בפנים. (רא) וכ"ז בכסף הדרהם שהוא $2 \frac{2}{3}$
כסף והשאר נחשת (עכ"ז בכפ"פ שם), ובכסף נקי יתקטנו כל אלו השיעורים עם חלק שלישי, כמובן. - (רב) עי"ן לעיל ועי'
מורנש מה שכתבתי בישוב קוש"י זו. (רג) ולפ"ז תהי' הליטרא בת י"ב אונקיות ($8 : 160 \times 12$) = 240 אשמרליש, ועי"ן הערה הבאה.
(רד) עפ"ז יצא לנו כי 0,6 אונקיא שהוא שיעור סלע של הגאונים (לרעה התשב"ץ) הוא מ"ח פשיטים, וה"ם - ר"מ פשיטים .
ועפ"ז רציתי לתקן מה דאיתא במדרכי ובמות ס"פ האיתה רבה על שיעור ה"ם כוה"ל: וכתב הרוקח רבינו מאיר פשיטים, ע"כ .
אשר אין כל מובן לדבריו ואמרתו דצ"ל ר"מ (240) פשיטים, ואיזה מעתיק טועה פשט את הר"ת ר"מ שלא כדון, אלא
שברוקח איתא ובדפוס ווארשא אשר לפני, וכפי שהודיעני הר"ח קויפמאן מ"ס בפ"ם א"מ כן הוא גם בדפוס פאני הראשון

ואנכי מצאתי חבר לזה, וחבר לזה. דבארחות
חיים הלי' כתובה כ' שר' דינרין הם לרש"י 500 אשמרליש
ולהרשב"א 600 אשמרלישין, הרי שערך שיעור
רש"י לשיעור הגאונים הוא כערך 5 אל 6 והוא
כדעת התשב"ץ. (דלאמר דבהסך 500 אשמרליש לרש"י
כונתו להאישמרלין הקלין שזכרתי לעיל בני 25,6 ג"ש
שהיון רק 400 אשמרלין כבדים בני 32 ג"ש ויעלה
הערך 4 אל 6 בישימת הריב"ש, בלתי מסתבר דאיך
במקום אחד יזכיר אשמרלין, ויכוון כהראשונים לקלים
ובהשנים לכבדים, ולא יזכור מזה כלום). אכן מדברי
רי"ח ראינו בעי' דינר פרשיש שהסלע לרש"י הוא $25 \frac{3}{8}$
מורנש, ולקמן נראה שהמורנש שוה אל $32 \frac{2}{25}$ דרהם,
דהיינו $32 \times 64 = 2048 = 81 \frac{23}{25} = 25 \frac{23}{25}$ ג"ש והסלע ($81 \frac{23}{25} \times 25 \frac{3}{8}$)
= 256 ג"ש, מכוון לשימת הריב"ש. ונלאמר שהמורנש
של רש"י כבד מהמורנש של הכפ"פ הנ"ל, ג"כ בלתי
מסתבר, ובפרט שהמורנש של הכפ"פ הוא הוא

עכ"ז שם דף סה רק במקום שכותב הרב קורט
וחלקיו העמדתו מחירו ד' ג"ש וחלקיו, למען הקל
אה מעשה החשבון. - ועוד לו מטבע שמצא משקלה 4
דרהם עם 36 ג"ש והוא של כסף נקי. א"כ יהי' שיעורה
בכסף דרהם (עי"ן הערה רא) $6 = 4 \frac{9}{16} \times \frac{3}{2}$ דרהם
עם 54 ג"ש. -

וטרם אבוא לרקדק בדברי הרב, אסדר בזה ערך
שוויי המטבעות שזכר הרב, ואשר עליהם בנה את
חשבונותיו .

ל"וח א. 1 זקוק = 8 אונקיות = 50 מורנש = 100 דרהם - 150
אשמרליש = 600 פשיט (מורנש דק). הלוח הזה

למורנש $106 \frac{1}{8}$ דרהם ונחוץ אנן :
 (א) מה שחשב ה"ס לדעת רש"י 31 דרהם עם $15 \frac{1}{4}$ ג"ש זה אינו מדויק כ"צ, כי לפי מה שב' דף סד שהסלע לרש"י (שהוא חצי אונקיא) הוא 6,25 דרהם עולה לה"ס $6(6,25) = 37,50$ דרהם דהיינו 31 דרהם עם 16 ג"ש ככוון, והוא לחשבון 100 דרהם הזקוק [כי כן $100 = 6,25 \times 16$] משא"כ לחשבון $106 \frac{2}{3}$ שהוא $(16 : 106 \frac{2}{3}) \times 33 \frac{1}{3}$ דרהם.
 (ב) ולפי המבואר בדברי הרב עצמו ששיעור ר"ת הוא המחצה משיעור רש"י, א"כ יהי שיעור ר"ת $(2 : 31,25)$ $= 3 \frac{3}{5}$, 15, והרב שחשבו $2 \frac{2}{3}$ (עיין הערה ר) עכ"ח שהוא עפ"ח $106 \frac{2}{3}$ דרהם הזקוק [כי כן $106 \frac{2}{3} = 33 \frac{1}{3} \times 2$], עכ"ז אות א'. וזה הימא.
 (ג) שיעור בעהע"ט כפי מה שהביא דף 64 ונכ"ה בעיטור הלי' כתובה דף מב, (ב) הוא 4,06 אונקיא לה"ס ואם חשכם הרב נ' דרהם עם 37,25 ג"ש [או יותר מדויק-ע"י לקמן- $50 \frac{5}{8}$ דרהם] הוא שוב עפ"ח 100 דרהם הזקוק, [כי כן $100 = 4,06 : 50 \frac{5}{8} \times 8$], ולא אדע למה ? גם לא אדע מנ"ל שאונקיא של בעהע"ט הוא אונקיא של רש"י ?
 (ד) שיעור [הרמב"ם] והרשב"א 45 דרהם ממבע [שהן $(45 \times 2 \frac{2}{3})$] כשקל 30 דרהם כסף נקין הוא ע"פ מה שמצא אצל הרשב"א והזכרתיו לעיל, שהסלע משקל י"ב ארגינץ וה"ס-ם ארגינץ שהם 3,75 אונקיא ע"ש דף 64 - והנה חשבון האונקיות (3,75) א"א להשוות עם חשבון הדרהמים בשום אופן לא ע"פ הלוח הא' ולא ע"פ לוח הב', (יה) וואולי סבר דאונקיות שונות הן), וחשבוננו הוא ע"פ הארגינץ בחשבון איתו משקל חצי דרהם, ע"ש דף ס"ד, והוי משקל ס' ארגינץ שוה אל משקל 30 דרהם. - אבל לעיל ראינו ששיעור הרשב"א לשיעור רש"י הוא כערך 6 אל 5 (להתשבץ) או כערך 6 אל 4 (להריב"ש) וא"כ יהי שיעורו (ע"פ לוח הא') $[37,50 = \frac{6}{5} \times 31,25]$ או $[46 \frac{7}{8} = \frac{6}{4} \times 31,25]$ וע"פ לוח הב' $[40 = \frac{6}{5} \times 33 \frac{1}{3}]$ או $[50 = \frac{6}{4} \times 33 \frac{1}{3}]$ דרהם, ואין אחד השיעורים משתוה אל השיעור שקצב לו הרב (45 דרהם). ככ"ז בשיעור הלז הצדק אהו, כי מלבד שכן קצבו המהרי"ק בכ"ס (ע"ע דרהם) ובשו"ע יוד"ע סי' שה הנה כן הוא גם החשבון, דאחרי שהסלע להרשב"א

384 ג"ש והדרהם משקלו 64 ג"ש נמצא הסלע $(\frac{384}{64})$ = משקל 6 דרהם מכסף מווקק, וה"ס 30 כסף מווקק, או 45 ממבע דרהם וז'. ועכ"ח שהזקוק אינו שוה אלא 96 דרהם [כי כן $45 \times 8 = 375 = 96 \times (\frac{2}{3})$] (64×8) = 64 דרהם [והאונקיא $(\frac{64}{8})$] 8 דרהם או (84 x 8) = 512 ג"ש [ו"י]. - ואל השיבנו כמה שב' הרב שהמורנש, (שהוא עכ"פ לא יותר מן $\frac{1}{50}$ זקוק) שוה ב' דרהם שעולה לזקוק לכה"פ 100 דרהם, דבאמת כ' הרב בעצמו שיצא המורנש בע' ב' דרהמים במעט בדוחק. ואפשר דמחירו האמיתי הוא רק $1 \frac{28}{25}$ דרהם. - וע"פ האמור שיעורי רש"י, ור"ת, ובעהע"ט אשר יסרם לחשבון 100 גם $106 \frac{2}{3}$ דרהם הזקוק, ישתנו במעט. [וכ"ז לשמה הריב"ש - , ולשמה התשבץ ישתנו הרבה, אבל לא דציתי להאריך עוד, אחרי כי נמפלתי בזה יותר מדין].
 ומצינו את הסלע בתור משיחה, כמו שאמרו שבת ק"ב השולח דג טן הים כיון שיבש בו כסלע (כרוחב סלע, רש"י) חייב, וכן חולין נה"ב, ואם נשתיר כסלע כשירה, ושם נא נקדרה כסלע (במין ארוכה עגולה ורוחב הקדירה כסלע) מריפה שאם תמתח (אי הוה מושכו לכאן ולכאן שייכנס העיגול לאורך או לרוחב) תעמיד על טפח (תמצא בו טפח באותו קדירה, רש"י) נמצא שדעת רש"י וכן דעת הר"ן, שהזקוק הקדירה ב' טפחים (ורחבה $\frac{2}{3}$ טפח או $2 \frac{2}{3}$ גודל) רק כשימשכו הקרע וינשקו שתי שפתי הקרע יהי טפח, לח"ם הלי' שחומה פ"ח ה"ו, [וע"ש שכתב שכ"ה גם דעת הרמב"ם, ובדעה"ר ע' גרים הביא בשם הפ"ח סי' מ"ח שג"ה כ"כ - וזה הימא כי להרמב"ם גם רוחב סלע נדרונית שהוא גדול מסלע סתם, לא יגיע אל 1,6 גודל ע"ע. והפ"ח לא נה"י ועיין פ"ח סי' מ"ח שהוא כ' שמדקדוק לשון הרמב"ם נראה שסובר כהרא"ש] והרא"ש פא"ט סי' יג כ' חז"י המקיף את הקדירה לכשימתח יהי טפח, נמצא לפ"ו שרוחב סלע הוא שליש טפח, או $1 \frac{1}{3}$ גודל וז' ועיין מעיו"ט ודרישה שלדעתם רוחב הסלע מעט פחות מזה, ועיין ש"ך יוד"ע סי' ל"ס ס"ק ה, - אכן בשו"ע שם וסי' מ"ח פסק כהרא"ש, ועיין נקה"כ סי' ל' ששם חזר בו ממה שב' בש"ך וכ' ליישב דברי השו"ע, ועיין בפ"ח שם. - ובאפריון שלמה קונטרס אחרון סי' יב, כ' שמעולם

משנת רס"ה) שה"ס הם ה' אונקיות הם ק' פשיטים נראה דכוונתו אל ק' אשטרליש דכן עינים ק' אשטרליש לה' אונקיות לחשבון כ' אשטרליש לאונקיא) מפשיטי ליטרא י"ב אונקיות זקוק. - ודבריו כמו שהם קשי ההכנה, ואולי הוי' כתוב ק' פשיטים ר"ס פשיטי ליטרא (ונמחק הריש ונתחבר המ' למלת פשיטי) וכי קורא לליטרא זקוק, ע"ע, ומירושא קא מפרש לאיזה פשיט כוון, ואמר לאותן שהן ר"ס כליטרא בת י"ב אונקיות דאם י"ב הם ר"ס עולה לה' - ק. וסמכותם להגהתי ומירושי הוא מה דאיתא בס' הפרנס בשם הרוקח: ק' פשיטים שמשקל של מ"ד פשיטים זקוק, שגם דבריו קשי ההכנה, ואין ספק שט"ס הוא וצ"ל ר"ס פשיטים זקוק - ועיין הערה קנה, שכן קרה לח"א בומננו שסבר על ר"ס שהוא ר"ס ותיקן מ"ד. - (רה) דע"פ לוח הראשון הוי' 3,76 אונקיא = $[8 : 100 \times 3,75] = 46,7 \frac{7}{8}$. וע"פ לוח השני $[8 : 106 \frac{2}{3} \times 3,75] = 50$. - (רו) ובשלחן הגהות סדר פרה"ב כ' שמביא כסף או זהב שוה חמשה סלעים שהם שלשים דרהמים או משקל אלף השע מאות ועשרים שעורים מכסף הזקוק. - ואם לא טעות הוא בידו ע"כ נתן מקום לאחרים לטעות שאפשר לפדות בשוה שלשים דרהם גופיהו (במטבע דרהם) ובאמת אם בא לפדות בדרהמים גופיהו ובמטבע דרהם) בעיני 45 דרהמים, כמבואר כ"ז בפנים וע"ע דרהם. - (רי) וחאישטרליש הוא $(51 \frac{2}{21}) = 25,6$ ג"ש - ואולי גם חשבונות הריב"א נוסדו על זקוק, אונקיא ואשטרליש הללו, ובוה אהא ששיר מה שחילק בין שיעור הרא"ם שחושב את הסלע י"ב אשטרליש, ובין שיעור הסמ"ק שחושבו שפ"ד ג"ש, עיין לעיל בפנים, כי באמת י"ב אשטרליש כאלו הם רק $(25,6 : 307,2) = 12$ ג"ש. - (רו) ויהי שטח הסלע $65 \frac{1}{3}$ רחבו ג"ש ע"ע גרים, ולדעת מאן דסבר שמשקל הסלע הוא 384 ג"ש ומחוקיקים $(0,245 \times 384) = 94,08$ ג"ש, עיין הערה מד, יהי' עובי הסלע $(65 \frac{1}{3} : 94,08) = 1,44$ רחבו ג"ש. -

שכתבתי ע' זון יהודא) וודאי שאין הכרח לדברי הרב עוד. -

סלע טריון. בטאה קשמה, אראבר"כ בטאה אונקיות (כלי הכשים, מה"כ), בטאה סלעים, בטאה סלאים (שנתן כל אלה בעד השדה) אר"ם (רי"ה של קשמה) קוף קאמילא [ונבילקוט קמיליאן סמך סלעים, טית טריון, בר"ר פע"ש וכי בפ"י רש"י קאמילא צינט מיליא (קרי : צינטמיליא Centmille) מאה אלפים טריון ע"ש טריוס (קיסר), שנתן מאה אלף סלעי טריוס. אכן להמשביר הערה קשו נראה לרוחק שיכון הדורש להשם טריוס (ש). ולדעת הח' קרויסם הס"ם הם ר"ת סיסט"מין Sestertium (מטבע רומי נחשה).

סלע יהודא. ע"ע סלע גלילי. **סלע מדינה.** ע"ע סלע עזרי ששם מבואר שיש במשנה סלע מהם והוא סלע מדינה,

ועיין בכורות נב דקרי אינשי סלע פלגא דווא, דהיינו סלע מדינה (שמנייה סלע צורי). ואולי גם הא דאיתא בפסחים כ,ב אמר שמואל משום ר"ח שותין (יין) כלוג בסלע היינו ג"כ סלע מדינה (ויהי הרביעית-זון מדינה) דהרי הנן מנחות פ"ג מ"ח כבש יביא הוא ונסכיו (שהיו ג' לוגין יין) בסלע? עיין הנהגות הרש"ש בפסחים שם - אלא שמי"מ דהאי סלע דשמואל אר"ח סלע מדינה הוא, אבל בסלע צורי אפשר לקנות ח' לוגין יין (והא דבעי התם במנחות סלע צורי שלם והרי יש כבש בדנקא דהוי 1/4 זון מדינה, וא"כ ד' זוני מדינה ושליש דים לכבש ונסכיו? הנה מבואר ברש"י שם, שבך נתפרש דינו בתורה שבע"פ. וע"ש בהוס' ד"ה כבש). אלא שבשבת קמט"א איתא מאן דעביד מילהא ולא איפש-לי (לקנות יין) לשקול זווא מכא ולזיל לשב חנותא עד דטעים שיעור רביעתא ודרך הלוקחים למעום, (רש"י) ואי לא (דאין לו זון מכא, עיין רש"י שם) ליבל שב המרי... ולפי כללא דבייל לן רייע דווא (באלף) הוא זון צורי, ע"ע, שממע קצה ששער האמצעי של רביעית יין הי' זון צורי, והלוג-סלע צורי, דאם לא בן למה אמר כשאין לו זון ליבל שב המרי, הרי גם כשיש לו מטבע פחותה מזה עדיין יוכל לקנות רביעית יין? - ואולי יהי' מכאן רא"י דאין חילוק בין זון לזווא וכי זווא הוא ג"כ לפעמים זון מדינה וכן הוא הזווא דשבת הנ"ל, והוא מחיר רביעית יין, כאמור לעיל, או אפשר שלא היו נותנים למעום לקונה רביעית אלא לקונה במדה

שמעולם לא עלה על דעת רש"י ז"ל להגדיל מדת הסלע, אבל כונתו פשוטה שטבע כל קרום וכן בשך החופה את רוב הכרם שכשעומד על עמדו ואין מושכין אותו מהכווץ, אבל כשמושכין אותו לכאן ולכאן נסתח מקום הנקב ויגדל בכמותו והיתה קבלה בידם של חז"ל כשימתחו נקב כסלע יהי' בקו הקיפוף אורך טפח (ע"ש שכמדומה זאת היא כונתו) - אבל לשון רש"י אי הוה מושכו לכאן ולכאן, שיכנס העיגול לאורך או לרוחב-כ"ה כמדומה לי שאינו סובל פירושו. ובש"ה דבר הלכה-סי' יא כ' שנלע"ד דגם רש"י ס"ל דהיקף הסלע הוא רק טפח אחד, וכאן רצ"ל שאם היו מותחין את הקדיה הוא ורצ"ל ע"ד המצויר בעירונין נז"ב ובכ"ד שהעיגול בהתך הצי אלכסונו יתפשטו קויו כדמות משולש אורך, ובנד"ו יהי' עגול הסלע לכשיתפשט מחוץ אורך טפח, ורוחב ערך ששית טפח והקיפו יותר מעט מכ"ם, עכ"ל. ולדעתי זה ודאי אינו כמשמעות לשון רש"י, ולא אדע למה לרש"י, לפירושו זה, כל המורח הלז. -

סלע גלילי. משקל"י זון ביהודא, שהן ה' סלעים בגליל הרומות פ"י מי"ח, וכי' התו"ש שמשקל יהודא כבד כפלים משל גליל - וכן איתא כהונות פ"ה מ"ם משקל חמש סלעים... ביהודא שהן עשר סלעים בגליל, או משקל עשר סלעים... ביהודא שהן עשרים סלעים בגליל, וכי' רש"י משקל יהודא כפלים כשל גליל, וע"ע זון יהודא ומנה, שלהרמב"ם סלע יהודא היא סלע צורי (שפ"ד ג"ש) וסלע גליל-צורי סלע צורי (קצ"ב ג"ש), ולהר"ש אפשר שסלע גלילי הוא סלע צורי, וסלע יהודא כבי' סלעי צורי. -

ובחודה"ש הביא מהנייהן דתרומות הנ"ל וכי' שעב"ח אין הסלעים דמתניתין סלעי צורי, דהא אמרו ב"ק לו,ב דכל כסף של דבריהם כסף מדינה ופרשו התוס' דבסלעים מיירי (וח' והם סלעים דמשנה, עכ"ל, אבל מלבד מה שבי' הרב בעצמו, ריש לחלק בין כסף מהם לכסף שיש לו שם לזאי, ומלבד מה שיש לחלק בין היבא דהכונה אל שויו של הכסף (אל המטבע) להיבא דהכונה אל משקלו-הנה מלבד כל אלה אין ג"ם להרמב"ם בין משקל מטבע צורי למשקל מטבע מדינה. איברא לרש"י מטבע מדינה קלה כמטבע צורי, ע"ע איסתירא, אבל מלשון רש"י משקל של יהודא כפלים כשל גלילי, משמע קצה שאין הסלעים הללו כמטבעות אלא משקלות (ע' מה

(רח נראה דכרי שלא תקשה, דסוכ"ס נקטה מתניתין, ו' זון יהודא' והם גם לפירושו אינם של מדינה, לכן הביא דברי התוס' שברוג' לא נאמר כלל זה אבל מהדברי רש"י קרושין יא, ב דיה ושל דבריהם, משמע שגם בדינו (= זון), נאמר כן. (ט) והמעיך כ' שטריון היינו כבשים, טלאים, ועי' ערוך ע' קאמילא שמו' שהוא מוני תכשומים *καμύλιον* ולפי' ר"ם לפרש דברי אבר"כ קאתא, איך רמוזים הם במלת קשמה, האניקיות (התכשומים) הסלעים והטלאים, ועי' אמר דהיינו: קאמילא (הכשומים) סלעים וטריון (טלאים) ועי' נזר הקדש, שבקש גם הוא רמו' לדברי אבר"כ במלת קשמה, - אבל לא אדע מקור למלת טריון שפירושה טלאים, ומה שהביא במד"א פתחא כג, שעל קרא יחזקאל כא-כו לשום כרים אמרו התם טריונין, לדעתי פירוש טריונין הנ"ל הוא כמו בכ"ם במדרש: שלטונים ומכונים, *טראנוס* בל"ז, ובל"ם טרונא, ומירשו כן ע"ד השאלה, עי' רש"י שם ועיין יוב"ע שתרגם אמרוון שמו' ג"כ בלשון יון שומרים ומשגיחים *οι φρουροι* (ויש לכזון זאת גם בדברי רש"י יחזקאל ד-ב). וכן תרגם: אלים כרים ועתודים יחזקאל למ-יח, מלכין שלטונין וטרונין, וכי' דרך השאלה. - גם לא אדע לפי פירושו למה תספ' הלשון טריון הלוא יוכל לאמר בלשון יותר משום: טית טלאים, ועיין משביר שם, שגם לדעתו מלת טריון מרמו' לטלאים, כי כניה, טריונין' אבל לדעתי קשה לפרש כן. כאמור. -

האימלקי, כי אפשר שלהרמב"ם שיעורו קצוב 10 רג"ש.

ולרש"י שאלכסון סלע סתם, הוא $2\frac{1}{3}$ אצבע וסלע נירונית עוד גדול ממנו, נצרך לומר ששירי המאור גדול מתחלתו כדעת התוס' ב"ב שם, ועיי' עי' אגרוף שאפשר שלדעת רש"י סלע נירונית הוא ג' גודלין.

סלע סבירינית. ע"ע סלע מהגינית.

סלע צורי. סלע צורי הגן או סלע מדינה תנן, ב"ק ל"ב, וב"ש, וכי' רש"י סלע צורי ד' זוזים,

סלע מדינה שמינית שבסלע צורי, והוא חצי דינר, וכ"מ ששינוי שום כסף מדינה בין סלע בין שקל (רצ"ל חצי סלע) הוה שמינית לצורי ועי' הערה. קלב, ודעת רוב המפרשים שסלע צורי הוא כ"ד מעה, א"כ סלע מדינה הוא ג' מעה, אכן דעה רבותיו של הרמב"ם שסלע צורי הוא כ"ד מעה, וסלע מדינה $2\frac{1}{2}$ מעה, ובי"ה בעישור הלי מלוה ע"פ, עיי' הערה קמ"ג. ספ"ר, ספ"ל וקפ"ל, ב"ב קס"ו, לדעת ר"ת סאה ופלגא קב ופלגא, עיי' תוס' שם, ובערוך עי' זה, אכן ברשב"ם כי על פ"ו דהבל הוא.

ע.

עדשה. מחי' כעדשה, ננעים פ"ו מ"ב וכמה שיעור קרחה ... בכעדשה, מכות כ"ב נקיבת האון ...

בכעדשה בכורות ל"ב מה מוטאה בכעדשה, אף אכילה בכעדשה, מעילה מ"ב - ואיאה כלים פ"ז מ"ח כעדשה שאמרו, לא גדולה ולא קטנה, אלא בינונית, זו מצרית, וכי' הרי"ש שקאי על כעדשה מן' השרץ, והרא"ש והרב הוסיפו גם שיעור מחי' ועדיין של קרחה ונקיבת האון לא ידענו איזה היא, אבל מסתבר שאין לחלק ביניהם אחרי שהמשנה סתמא אמרה, "כעדשה שאמרו" ואי הוה נימ בין עדשה לעדשה, היתה מפרשת אל איזה עדשה כוונה - וע"ע אצבע - אלא שיש ליכר שלא כוונה רק לעדשה הזכרת במשנה, והו' לא. ושיעור גוף העדשה, לא נדע לנו, ובדה"ר עי' גרים רצה להכריח שהוא יותר מן $1/10$ זית - (עיי' בדברי הרב, ובמה שכתבתי עי' גרים) וחילו סאה שבי' רש"י נויר נב"א דנמלה וזמרתא קטנה מעדשה, ומהא דאיאה מכות מ"ב אר"ה ריסק מ' נמלים ואחד חי וצרפן והשלימן לכזית ... ראב"י אפילו שנים והוא .. אפילו אחד והוא, ולא פליגי הא ברברבי הא בזוטרי, והקשו התוס' למה לא נקט בחד לבד, והרצו דשמא לא

במדה נסה בעד זוז צורי [ועיי' כ"מ ס"א דר"י הי' מוכר יין.. בווא, ומשמע קצה שכן הי' דרך הקונים לקנות יין כפעם אחת בעד זוז - צורי - שלם], עכ"פ הא דשמואל אר"ח מלוג בסלע מסתבר הי' לאמר דהוא סלע מדינה. - אכן דעה הגאון מחבר ספר נר לסאור הובא בתועפות ראם אשר על יד היראים סי' קכה, שהא דשמואל אר"ח הנ"ל הוא רק ע"ד גוזמא, וא"כ אפשר שהוא סלע צורי. -

סלע מהגינית. מטבע יוצא ... סלעים סביריניות מהגיניות ירוש' כתובות פ"א ה"ב,

וכי' הק"ע סביריניות סוריא כ"פ התוס' בבכורות (ולא ארע איי), ועל מהגיניות כי שם מקום ועיי' פ"מ, והחצ"מ כי שסביריניות היינו של קיסר סבירוס (Severus) ובמקום מהגיניות קורא מהגיניות רצ"ל של קסר מאנונים (monnians) והח' קרויים קורא: טריניניות רצ"ל סלעים של הקיסר טרינוס (Trajanus).

סלע נירונית. המוציא סלע ואל"ח סלע זו ... נירונית היא, תוספתא ב"ם פ"ב.

מאור ... שנעשה בידי אדם שיעורו כמלא מקדח גדול של לשכה, וכסלע הנירונית כלים פ"ז מ"ב, בכורות לז. ב. וכי' הרב סלע נירונית של נירון קיסר, ולא אתפרש בהלמוד שיעורו, ועיי' עי' מלא מקדח.

ובתפ"ש אהלות פ"ג מ"א, יכין אות כי ובה"ג כי שהוא שלישי טפח, ועיי' לעיי' יוד"ע סי' לח וסי' מח, אבל שם מיידי מסלע סתם, ולא נירונית, ומלבד שקשה למילף חדא מחכירו, הנה מפורש אר"נ בכורות שם, סלע נירונית ... כמקדח גדול, סלע סתם זוטרא ממקדח סתם, ועיי' ב"ב יט"ב, תוס' ד"ה ריקק אינו ממעט בחלון, ובחי' הרמב"ן שם, (ועיי' מ"ש כלים שם שהביא כזאת בשם חי' הרשב"א אך אפשר שגם כונתו לחידושי הרמב"ן הנ"ל עיי' שה"ג עי' הרשב"א ר"י).

אך אם נעלם ממנו שיעורו הקצוב, נוכי' עכ"פ למצוא, לשמת הרמב"ם, את גבוליו, דו"ל הרמב"ם: והתאמת לך שלארובה ד' שיעורים היותר קטן מלא מקדח (היינו כסלע נירונית) והנמשך אליו (הגדול מסנו) אצבעים על רוחב גודל עש"ל, והנה אצבעים על רוחב גודל הוא $1\frac{3}{5}$ (עיי' מפרשים) ואלכסון עיגול ששמתו $1\frac{3}{5}$ הוא פחות מעט מן $1\frac{3}{6}$, ויצא לנו שאלכסון סלע נירונית קטן מן $1\frac{2}{6}$ וגדול מסלע סתם שאלכסונו $1\frac{2}{6}$ גודל. והוא פחות מן $(1\frac{3}{6} \times 7)$, 10,6 רג"ש. ויותר מן $(1\frac{2}{6} \times 9)$, $1\frac{1}{3}$, ג"ש, וע"ע פונדיון

(ר"י וראיתי להעיר עוד על משיכ' הח"י שם, וז"ל לפי שיעור זה (של סלע נירונית) יהי' שיעור מאור בתחלה $1/3$ טפח) $1\frac{2}{3}$ אצבע על $1\frac{2}{3}$ אצבע (וכונתו אל התלמא שהוא המש בטפח, ע"ש בפנים), שהן בתשבורות $23/3$ (קרי $23/9$) ואם נעשה מאלו אצבעות שלמות תהיינה $2\frac{7}{9}$ עכ"ל. דגם זה אינו מכוון, לפי שסלע הוא עגול והו' מרובע יתר על העגול רביעי, וא"כ יהי' שיעור המאור בתחלה $(2\frac{7}{9} \times 3/4) = 2\frac{1}{12}$ אצבעות בתלמא, - והרב סיים ושירי המאור יהי' לפ"ח הגיל (אצבעי' על גודל, או אצבעים אל אצבע ורביעי) $= 5/4 \times 8/4$ שהן בתשבורת $40/4$ (קרי $40/16$) שהן $2\frac{1}{2}$ זכין הדין שיהא שיעור של דבר קטן יותר מאשר הי' בתחלה, דהרי אם ינכו $2\frac{1}{2}$ מן $2\frac{7}{9}$ ישארו $7/18$ (קרי: $3/18$) עכ"ל, ולפי מה שכתבתי יהי' הדבר להיפך, כי השיור שהוא $2\frac{1}{2}$ גדול מתחלה, שהוא $2\frac{1}{12}$, עם $5/12$ (וכן באמת דעת הרמב"ם שזכרתי להלן בפנים), איברא שגם התוס' ב"ב שם, כי שהשיור קטן מתחלה, ובפנים הזכרתי שכן דעת רש"י אכן הם כי ע"פ האמת, שסלע נירונית גדולה מסלע סתם, אבל לפי הנחת הרב בתפ"ש שסלע נירונית וסלע סתם חד הוא, אין לחשובנו מעמד ...